অধ্যায় ২ঃ শিক্ষাৰ লক্ষ্যসমূহ

অধ্যায় গাঁথনি

২.১ উদ্দেশ্য

২.২ পৰিচয়

২.৩ শিক্ষাৰ লক্ষ্যসমূহৰ প্ৰয়োজনীয়তা

২.৪ শিক্ষাৰ লক্ষ্যসমূহৰ শ্ৰেণীভুক্তকৰণ আৰু বৈশিষ্ট্যসমূহ

২.৪.১ শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্ৰিক লক্ষ্য

২.৪.২ শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্য

২.৪.৩ ব্যক্তিতান্ত্ৰিক আৰু সামাজিক লক্ষ্যৰ মাজৰ সম্বন্ধ

২.৪.৪ শিক্ষাৰ মুক্তিবাদৰ লক্ষ্য

২.৪.৫ শিক্ষাৰ বৃত্তিমুখী লক্ষ্য

২.৪.৬ সুসামঞ্জস্য বিকাশ বা সমবিকাশৰ লক্ষ্য

২.৪.৭ সম্পূৰ্ণ জীৱন যাপন হিচাপে শিক্ষাৰ লক্ষ্য

২.৫ গণতন্ত্ৰত শিক্ষাৰ লক্ষ্য

২.৫.১ কোঠাৰী আয়োগৰ মতে শিক্ষাৰ লক্ষ্য

২.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

২.৭ অধিক জানিবলৈ

২.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

২.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি ঃ—

- শিক্ষাৰ লক্ষ্যসমূহৰ প্ৰয়োজনীয়তা বৰ্ণনা কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ব।
- শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্ৰিক আৰু সামাজিক লক্ষ্য শ্ৰেণীভুক্ত কৰিব পাৰিব।
- শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্ৰিক আৰু সামাজিক লক্ষ্যৰ মাজৰ সম্বন্ধ নিৰ্ণয় কৰিব পাৰিব।
- শিক্ষাৰ আন নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্যসমূহ চিনাক্ত কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ব।
- গণতন্ত্ৰত শিক্ষাৰ লক্ষ্য সম্বন্ধে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

২.২ পৰিচয়

আমি প্ৰথমটো অধ্যায়ত শিক্ষাৰ অৰ্থৰ লগতে বিষয়বস্তু আৰু পৰিসৰৰ বিষয়ে শিকিলোঁ। এই অধ্যায়টোৱে আমাক শিক্ষাৰ লক্ষ্যসমূহৰ লগত চিনাক্ত কৰি দিব। শিক্ষা হ'ল এটি আঁচনিভুক্ত

আৰু উদ্দেশ্যপূৰ্ণ কাৰ্য। ইয়াক জীৱনৰ প্ৰস্তুতি হিচাপে ধৰা হয়। এইটো এটা প্ৰক্ৰিয়া যিটোৰ মাজেৰে যুৱক-যুৱতীসকলক ভৱিষ্যতৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা হয়। ই জীৱন যাত্ৰাৰ কাৰণে শিশুসকলক প্ৰকৃত পথৰ সন্ধান দিয়ে, জ্ঞানৰ দ্বাৰা সমৃদ্ধ কৰে আৰু তেওঁলোকক বৌদ্ধিক দিশত প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত কৰি তোলে। লক্ষ্য হ'ল প্ৰকৃত শক্তি বা বল যিয়ে নিৰ্দেশ দিয়ে আৰু শিক্ষাক অৰ্থপূৰ্ণ কৰি তোলে। আমাৰ শিক্ষাৰ যদি কোনো নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্য নাথাকে তেতিয়া আমি আমাৰ কামবোৰ সুচাৰুৰূপে সম্পাদন কৰিব নোৱাৰিম। এই অধ্যায়টোৱে শিক্ষাৰ বিভিন্ন লক্ষ্যসমূহৰ লগতে প্ৰয়োজনীয়তা আৰু গণতন্ত্ৰত শিক্ষাৰ লক্ষ্যৰ বিষয়ে আমাক অৱগত কৰাব।

২.৩ শিক্ষাত লক্ষ্যসমূহৰ প্ৰয়োজনীয়তা

শিক্ষাৰ লক্ষ্যবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ যোৱাৰ আগতে ইয়াৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বিষয়েও জনাটো প্ৰয়োজন হ'ব। আমি জানো যে শিক্ষা হ'ল লক্ষ্যভূত আৰু সুসংগঠিত কৰ্ম। শিক্ষাৰ্থীসকলৰ আচৰণসমূহ শিক্ষা প্ৰক্ৰিয়াৰ মাধ্যমেৰে সংশোধন তথা পৰিৱৰ্তন সাধন হয়। সেই আচৰণসমূহ সংশোধন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত এটি উদ্দেশ্য নিহিত হৈ থাকে। সেই উদ্দেশ্য আৰু শিক্ষা দুয়োটাৰে মাজত সম্বন্ধ গঢ়ি উঠা দেখা যায়। সেই সম্বন্ধৰ লগতে শিক্ষাৰ লক্ষ্য অন্তৰ্নিহিত হৈ থাকে। শিক্ষাৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য হ'ল শিশুসকলক সৰ্বাঙ্গসুন্দৰকৈ গঢ়ি তোলা। শিক্ষাৰ লক্ষ্যৰ ক্ষেত্ৰত নানা ধৰণৰ মত পোষণ কৰা দেখা যায়। শিক্ষাই আমাক ইয়াৰ অৰ্থৰ লগত কাম কৰি যাবলৈ সামৰ্থ কৰি তোলে। প্ৰকৃততে লক্ষ্য হ'ল এটা অদৃশ্য দিশ কিন্তু ই পথৰ সন্ধান দিয়ে। সেই পথৰ সন্ধানে এটা প্ৰকৃত অৱস্থাত উপনীত কৰোৱায়। সেয়েহে আমাৰ লক্ষ্য হোৱা উচিত এনেকুৱা এজন মানুহ সৃষ্টি কৰা যিজনৰ সুপৰিপক্ক জ্ঞান আৰু সংস্কৃতি আছে। এই ধাৰণাৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধ হ'লে মানৱ দৰ্শনৰ মাজেৰে আগুৱাই যোৱাটো সম্ভৱ হৈ পৰিব।

শিক্ষাই প্ৰকৃততে দুটা পথ সুগম কৰে। প্ৰথমটো হ'ল আদৰ্শৰ পথ আৰু দ্বিতীয়টো হ'ল সত্যৰ পথ। শিক্ষাক এবিধ কলা বুলি কোৱা হয়। Nunn নামৰ মনিষীজনে কৈছিল যে সকলো কলাৰে এটা প্ৰকৃত লক্ষ্য থাকে। শিক্ষাও এটা কলা, সেয়েহে শিক্ষাৰ এটা সুনিশ্চিত লক্ষ্য থকা দৰকাৰ। সেইদৰে এৰিষ্ট'টলে কৈছিল "প্ৰত্যেক কলাৰে এক মহৎ উদ্দেশ্য থাকে।" শিক্ষাকো এবিধ কলা বুলি বৰ্ণনা কৰিব পাৰি। কাৰণ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য হ'ল মানৱ শিশুৰ দেহ-মনৰ পৰিপূৰ্ণ বিকাশৰ মাজেদি সমাজৰ এচাম উপযুক্ত উত্তৰাধিকাৰী গঢ়ি তুলি সমাজ আৰু সভ্যতাৰ গতি সক্ৰিয় কৰি ৰখা। সুন্দৰৰূপে মানৱ জীৱনক বিকশিত কৰাটোৱে হ'ল শিক্ষাৰ প্ৰকৃত লক্ষ্য।

শিক্ষাৰ লক্ষ্য শিক্ষাৰ্থী আৰু সমাজক পূৰ্ণ পৰ্যায়লৈ আগুৱাই নিয়া। এই ক্ষেত্ৰত শিক্ষাবিদসকলে নানা ধৰণে মত পোষণ কৰা দেখা যায়। এদল শিক্ষাবিদে মত প্ৰকাশ কৰিছে যে শিশুৰ জন্মগত শক্তি, বুদ্ধি, সামৰ্থ, সম্ভাৱনা, আগ্ৰহ, মনোযোগ, অভাৱ আৰু ইচ্ছা আদি নিহিত হৈ থাকে। এই শক্তিসমূহৰ বিকাশ সাধন কৰাই শিক্ষাৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য হোৱা প্ৰয়োজন। বিভিন্ন

ধৰণে শিশুৰ বিকাশ হোৱাটো সকলোৰে কামনা। আন এদল চিন্তাবিদে কৈছে যে মানুহ হ'ল সামাজিক জীৱ। শিশুৱে জীৱন ধাৰণৰ বাবে আনৰ সহায় বিচাৰে আৰু আনৰ আশ্রয়তে বিকশিত হয়। লাহে লাহে শিশু ডাঙৰ-দীঘল হয় আৰু তাৰ লগৰীয়াসকলৰ লগত খেলিবলৈ ধৰে। ডাঙৰৰ কৰ্মৰাজিক অনুকৰণ কৰে। এই সকলো দিশতে একোটা উদ্দেশ্য নিহিত হৈ থাকে। যদি এই দিশবোৰ উদ্দেশ্যবিহীন হয় তেতিয়াহ'লে শিশুৱে নিজকে ভৱিষ্যত সমাজত খাপ খুৱাব নোৱাৰিব। এই ক্ষেত্রত পৰিয়াল তথা সমাজৰ বয়সীয়াল ব্যক্তিসকলে চকু দিব লাগিব। সেইদৰেই অন্য এদল শিক্ষাবিদে সকলোৰে গ্রহণযোগ্য হোৱাকৈ আন এটি মত পোষণ কৰিছে। তেওঁলোকে কৈছে যে শিক্ষাৰ লক্ষ্য নিৰূপণ কৰোঁতে সামাজিক দিশ আৰু ব্যক্তিৰ নিজস্ব প্রতিভা বিকাশৰ দিশ, এই দুয়োটা দিশৰ ওপৰতে গুৰুত্ব দিব লাগিব।

চিন্তা-চর্চা কৰকঃ ২.১

শিক্ষাৰ লক্ষ্য থকাটো কিয় প্রয়োজন? উক্তিটোৰ সমর্থনৰ ক্ষেত্রত আপোনাৰ মতামত দর্শাওক।

.....

.....

.....

২.৪ শিক্ষাৰ লক্ষ্যসমূহৰ শ্রেণীভুক্তকৰণ আৰু বৈশিষ্ট্যসমূহ

এতিয়ালৈ আমি শিক্ষাৰ লক্ষ্য নির্দ্ধাৰণ আৰু লক্ষ্যসমূহৰ প্রয়োজনীয়তাৰ বিষয়ে সুন্দৰভাৱে বোধগম্য হ'লো। প্রয়োজনীয়তাসমূহে শিক্ষাৰ কেইটিমান লক্ষ্যৰ বিকাশত নেতৃত্ব দিছে। বিভিন্ন শিক্ষাবিদে শিক্ষাৰ লক্ষ্য বিভিন্ন ধৰণে প্রকাশ কৰিছে। কিন্তু কোনোটো লক্ষ্যই সকলোৰে বাবে গ্রহণযোগ্য নহয়। কাৰণ লক্ষ্য কেতিয়াও স্থিতিশীল হ'ব নোৱাৰে। সময়ৰ পৰিৱর্তনৰ লগে লগে সময়ে সময়ে, দেশে দেশে ইয়াৰ ভিন্নতা পৰিলক্ষিত হয়। ইয়াৰ উপৰিও জীৱন দর্শন, ৰাজনৈতিক আদর্শ, দেশৰ আর্থ সামাজিক অৱস্থাৰ বাবেও ইয়াৰ ভিন্নতা আহে। বহলভাৱে ক'বলৈ গ'লে শিক্ষাৰ লক্ষ্য দুবিধ। সেই দুবিধ হ'ল—

- শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্রিক লক্ষ্য আৰু
- শিক্ষাৰ সমাজতান্ত্রিক লক্ষ্য

ইয়াৰ অন্তৰালত নিহিত হৈ থাকে ব্যক্তিবাদৰ দার্শনিক আদর্শ আৰু সামূহিক দার্শনিক আদর্শ। এই দুবিধৰ উপৰিও আন কেইবাবিধো লক্ষ্য আছে যিবোৰৰ সার্বজনীনতা পৰিলক্ষিত হয়। আমি তলত দিয়া ধৰণেৰে শিক্ষাৰ লক্ষ্যসমূহক শ্রেণীভুক্ত কৰিব পাৰো—

- শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্রিক লক্ষ্য

- শিক্ষাৰ সমাজতান্ত্রিক লক্ষ্য
- শিক্ষাৰ মুক্তিবাদৰ লক্ষ্য
- শিক্ষাৰ বৃত্তিমূলক লক্ষ্য
- শিক্ষাৰ সমবিকাশৰ লক্ষ্য
- শিক্ষাৰ পূৰ্ণ জীৱন নিৰ্বাহৰ লক্ষ্য

২.৪.১ শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্রিক লক্ষ্য

শিক্ষাৰ ব্যক্তিবাদৰ ধাৰণাটোক প্ৰথমতে সমৰ্থন কৰিছিল ইংলেণ্ডৰ বিখ্যাত শিক্ষাবিদ চাৰ পাৰ্চিনানে। তেওঁৰ মতে মানুহৰ ব্যক্তিগত স্বাধীন কৰ্মৰ বাহিৰে মনুষ্য জাতিত কোনো সুন্দৰ কথা প্ৰৱেশ কৰিব নোৱাৰে। ব্যক্তিসমূহৰ প্ৰয়োজন অনুসৰিহে সমাজখন গঢ়ি উঠে। সমাজ গঢ়িবলৈ হ'লে প্ৰথমতে ব্যক্তি গঢ় লৈ উঠিব লাগিব। চাৰ পাৰ্চিনানে কৈছিল "পৃথিৱীত সকলো ভাল কাম পুৰুষ-মহিলাৰ স্বাধীনচিতীয়া কাৰ্যৰ বাহিৰে অন্য কাৰণত সংঘটিত হোৱা নাই আৰু সেইবাবে শিক্ষা ব্যৱস্থা নিৰ্দ্ধাৰণৰ বেলিকা এই সত্যৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হোৱা উচিত।" এখন শিক্ষাৰ আঁচনি সাফল্যমণ্ডিত কৰি তুলিবলৈ হ'লে আমি নিৰ্ভৰ কৰিব লাগিব ব্যক্তিৰ শ্ৰেষ্ঠতম সম্ভাৱনাৰ উচ্চতম বিকাশৰ ওপৰত। ব্যক্তিসকলৰ বিকাশ স্বাধীন কৰ্মৰ মাজেদিহে হয়। সেই স্বাধীন কৰ্মত বাধা প্ৰদান হ'লে ব্যক্তিৰ বিকাশত বাধাৰ সৃষ্টি হয়।

ব্যক্তিতান্ত্রিক লক্ষ্যৰ অন্য এগৰাকী সমৰ্থক হ'ল হাৰবার্ট স্পেনচাৰ। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে ব্যক্তিৰ অস্তিত্ব সমাজৰ অস্তিত্বতকৈ অধিক শক্তিশালী আৰু প্ৰভাৱশালী। সেয়েহে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যক্তি স্বাতন্ত্র্যক স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব। স্পেনচাৰে কৈছিল যে শিক্ষাৰ সকলোবোৰ প্ৰচেষ্টা ব্যক্তিমুখী হোৱাটো প্ৰয়োজন। ব্যক্তিৰ গাত থকা গুণ বা সম্ভাৱনাবোৰৰ উপযুক্ত বিকাশ সাধনৰ বাবে উপযুক্ত শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন। ব্যক্তিতান্ত্রিক লক্ষ্যৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য সফল কৰাত ব্যক্তিসকলৰ নিজস্ব প্ৰচেষ্টাৰো অতি প্ৰয়োজন। মনিষী 'ৰুছো'ই তেওঁৰ অমূল্য গ্ৰন্থ 'এমিলত' শিশুৰ ব্যক্তিগত শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্বন্ধে নানা ধৰণৰ যুক্তি প্ৰকাশ কৰিছে। তেওঁ কৈছে শিশুসকলে কোনো ব্যক্তি তথা সমাজৰপৰা বাধা নোপোৱাকৈ প্ৰকৃতিৰ মাজত থাকি শিক্ষা লাভ কৰিব লাগে। কাৰণ 'ৰুছো'ই বিশ্বাস কৰে যে ব্যক্তিগতভাবে প্ৰত্যেক মানুহেই সজ হৈ জন্মগ্ৰহণ কৰে কেৱল সমাজেহে ব্যক্তিসকলক জটিল কৰি তোলে। প্ৰকৃতিবাদী দৰ্শনে শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্রিক লক্ষ্যৰ বিকাশত অৰিহণা যোগাইছে।

শিশুৰ ব্যক্তিগত বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত মনোবিজ্ঞানী পেষ্টালজীয়ে নানা ধৰণৰ অধ্যয়ন কৰি মত পোষণ কৰিছিল যে "মানুহৰ অন্তর্নিহিত শক্তিসমূহৰ স্বাভাৱিক সংগতিপূৰ্ণ আৰু প্ৰগতিশীল বিকাশেই হৈছে শিক্ষা।" সেইদৰেই মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীয়ে মত প্ৰকাশ কৰিছিল যে "শিক্ষাৰ দ্বাৰা মই মানুহ বা শিশুৰ শৰীৰ, মন আৰু আত্মা নিহিত হৈ থকা সৰ্বোৎকৃষ্ট গুণৰাজি সম্পূৰ্ণকৈ

বিকাশ হোৱা প্ৰক্ৰিয়াকে বুজি পাওঁ।" ভাৰতীয় মহান চিন্তাবিদ স্বামী বিবেকানন্দই ব্যক্তিবাদক সমৰ্থন কৰি কৈছিল "মানুহৰ অন্তৰ্নিহিত সম্পূৰ্ণতাৰ প্ৰকাশ" কৰাটো শিক্ষাৰ প্ৰকৃত লক্ষ্য হোৱাটো উচিত। স্বাধীন ভাৰতৰ প্ৰথম শিক্ষা আয়োগত ড° সৰ্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণণে কৈছে যে "ভাৰতীয় পৰম্পৰা অনুযায়ী শিক্ষাৰ লক্ষ্য চিন্তাৰ জগতত প্ৰকাশ কৰোৱা সত্যৰ অন্বেষণ আৰু গুণৰ অনুশীলনৰ জৰিয়তে মানুহৰ পৰিশোধন কৰা।"

শিক্ষাৰ ব্যক্তিবাদৰ লক্ষ্যক অকল আধুনিক যুগৰ চিন্তাবিদসকলেই পোষকতা কৰা নাই। অতীতত প্ৰাচীন শিক্ষা ব্যৱস্থাতো ইয়াৰ গুৰুত্ব আছিল। সেই সময়ত জীৱনৰ চৰম বিকাশৰ বাবে মানসিক আৰু আধ্যাত্মিক কাৰ্যকলাপৰ ওপৰত বেছি গুৰুত্ব দিছিল। প্ৰাচীন গ্ৰীচ, ইউৰোপ আদি দেশৰ চিন্তাবিদসকলে বিশ্বাস কৰিছিল যে ব্যক্তিৰ ওপৰত আন একোৱে অগ্ৰাধিকাৰ পাব নোৱাৰে। তেওঁলোকে বিভিন্ন বিষয়ৰ অধ্যয়ন আৰু কাম-কাজৰ মাধ্যমেৰে ব্যক্তিৰ মানসিক আৰু আধ্যাত্মিক উন্নতি সাধনত বেছি জোৰ দিছিল। ভাৰতবৰ্ষতো অতীতৰ চিন্তাবিদসকলে একে ধৰণৰ মতকেই পোষণ কৰিছিল। পূৰ্বপুৰুষসকলৰ শিক্ষাৰ আদৰ্শ আছিল আধ্যাত্মিক জীৱনৰ সম্পূৰ্ণ বিকাশ সাধন কৰাৰ লগতে নানা ধৰণৰ কৰ্ম সম্পাদন কৰা। আধুনিক যুগৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাটো আমি ব্যক্তিৰ মাজেৰে বিকাশ সাধন কৰি আত্ম-উপলব্ধি কৰাৰ ওপৰত বেছি প্ৰাধান্য আৰোপ কৰা দেখা পাওঁ। আধুনিক মনোবিজ্ঞানে বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাইছে যে ব্যক্তিৰ বিকাশ সাধন কৰিবলগীয়া হ'লে তেওঁলোকৰ জন্মগত গুণ, শক্তি আৰু প্ৰতিভাৰ পূৰ্ণ বিকাশ কৰিব লাগিব। শিক্ষাই প্ৰত্যেক ব্যক্তিৰে নিজস্ব স্বতন্ত্ৰ গুণ আৰু ৰূপৰ উপলব্ধি কৰাব লাগিব। তেতিয়াহে শিক্ষাৰ মূল উদ্দেশ্য সাধন হ'ব।

জানি থোৱা ভাল

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা গম পোৱা গ'ল যে,—

- শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্ৰিক লক্ষ্যৰ গাঁথনিত প্ৰকৃতিবাদী দৰ্শনে অৱদান আগবঢ়াইছে।
- ব্যক্তিতান্ত্ৰিক লক্ষ্যৰ মূল বক্তা তথা সমৰ্থক হ'ল 'ছাৰ পাৰ্চিনান'।
- ব্যক্তিবাদীসকলৰ মতে ব্যক্তিৰ বিকাশ কৰাটোৱে হ'ল শিক্ষাৰ মূল কাম।
- সামাজিক বিকাশ প্ৰকৃতভাৱে নিৰ্ভৰ কৰে ব্যক্তিৰ বিকাশৰ ওপৰত।

শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্ৰিক লক্ষ্যক বিভিন্ন চিন্তাধাৰাই তলত দিয়া ধৰণেৰে সমৰ্থন কৰা দেখা যায়—

- জীৱবিজ্ঞানৰ দৃষ্টিভংগীৰপৰা কোৱা হয় যে শিশু হ'ল এটা সুন্দৰ অৱস্থা। ই কিছুমান সামৰ্থ আৰু প্ৰাকৃতিক সম্ভাৱনীয়তা লৈ জন্ম লাভ কৰে। শিক্ষাৰ কাম হ'ল সিহঁতৰ নিৰ্দিষ্ট ব্যক্তিত্বক বিকশিত কৰা।
- প্ৰকৃতিবাদী দৃষ্টিভংগীৰপৰা কোৱা হয় যে শিক্ষাৰ কেন্দ্ৰীয় লক্ষ্য হ'ল ব্যক্তিসকলৰ

স্বয়ংক্রিয় বিকাশ সম্ভৱ কৰি তোলা।

- মনোবৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীৰপৰা কোৱা হয় যে শিক্ষা হ'ল এটি ব্যক্তিবাদী প্রক্রিয়া। কাৰণ ইটো শিশু সিটোৰ লগত নিমিলে আৰু বৌদ্ধিক দক্ষতাও একেধৰণৰ নাথাকে। সেয়েহে স্থিতিশীল পাঠ্যক্রমৰ যুক্তিযুক্ততা নাই।
- আধ্যাত্মিকতাবাদৰ মতে ক'ব পাৰি যে শিক্ষাৰ মূল কাম হ'ব লাগিব ব্যক্তিসকলক 'আত্ম-উপলব্ধি' আৰু জীৱনৰ উচ্চ মূল্যবোধৰ উপলব্ধি কৰোৱা।
- প্রগতিবাদী চিন্তাধাৰাৰ মতে ক'ব পাৰি যে মানৱ জাতিৰ বিকাশ আৰু অগ্রগতিৰ মূলতে হ'ল বিখ্যাত ব্যক্তিসকলৰ অৱদানসমূহ যিবিলাকে ইতিহাসৰ বিভিন্ন সময়ত জন্ম লাভ কৰিছিল।

ব্যক্তিতান্ত্রিক লক্ষ্যৰ সমালোচনা

ব্যক্তিতান্ত্রিক লক্ষ্যৰ সপক্ষে যেনেদৰে নানা ধৰণৰ মত প্রকাশ হৈছে সেইদৰে এইক্ষেত্রত বিপৰীতমুখী যুক্তিও প্রকাশিত হৈছে। এইক্ষেত্রত আমি Raymont নামৰ শিক্ষাবিদগৰাকীৰ এযাৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰো। তেওঁ কৈছিল যে 'অকলশৰীয়া ব্যক্তি এজন হৈছে এক অলীক কল্পনা।' অকলশৰীয়াভাৱে ব্যক্তিৰ বিকাশ কৰাটো অসম্ভৱ। সেয়েহে শিক্ষাৰ বিকাশ কৰিবলৈ যাওঁতে অকল ব্যক্তিৰ চিন্তা কৰাত কোনো যুক্তি নাই। প্রথমে যদি আমি ব্যক্তিৰ বিকাশৰ ওপৰতে অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰো তেতিয়াহ'লে দেশৰ অর্থনীতি আৰু ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্রত বিশৃঙ্খলতাৰ সৃষ্টি হ'ব। ব্যক্তিৰ বিকাশৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰাটো অযুক্তিকৰ কাৰণ ব্যক্তিৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিলে প্রত্যেক ব্যক্তিয়ে নিজৰ প্রাপ্যৰ কথাহে চিন্তা কৰিব। ব্যক্তিজনে নিজৰ কর্তব্যবোধ আৰু দায়িত্বৰ কথা পাহৰি যাব। ইয়াৰ উপৰিও —

- ব্যক্তিবাদৰ চূড়ান্ত অৱস্থাটোৱে মানুহক আত্মকেন্দ্রিক আৰু স্বার্থপৰ কৰি তোলে।
- ব্যক্তিবাদৰ শিক্ষাৰ লক্ষ্যই ব্যক্তিৰ ওপৰত পৰিব পৰা সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক প্রভাৱক আওকাণ কৰে।
- প্রত্যেক শিশুৰ বাবে ব্যক্তিগতভাৱে শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রম প্রস্তুত কৰি তোলাটো সম্ভৱপৰ নহয়।
- ব্যক্তিতান্ত্রিকতাৰ ওপৰত অধিকভাৱে গুৰুত্ব আৰোপ কৰাৰ ফলত কিছুমান ব্যক্তিৰ মনত উচ্চাত্মিকা ভাবৰ উদয় হ'ব পাৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ঃ ব্যক্তিতান্ত্রিক শিক্ষা মানে কি বুজা যায়?

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ২ঃ ব্যক্তিবাদীসকলে কেনেধৰণৰ পাঠ্যক্ৰমৰ পোষকতা কৰে?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ঃ শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্ৰিক লক্ষ্যৰ বিৰুদ্ধে উত্থাপন কৰা তিনিটা সমালোচনাৰ দৃষ্টিভংগী উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

২.৪.২ শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্য

শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্ৰিক লক্ষ্যৰ লগতে আমি সমাজতান্ত্ৰিক লক্ষ্যৰ ধাৰণাও উপলব্ধি কৰিব পাৰো। শিক্ষাত সমাজবাদৰ ধাৰণাই এটি বিস্তৃত দিশ দখল কৰিছে। মানুহ সামাজিক জীৱ। মানুহে সমাজ পাতি, সামাজিক ৰীতি-নীতি, পৰম্পৰা আদি মানি জীৱন নিৰ্বাহ কৰে। প্ৰত্যেকজন ব্যক্তিৰে সামাজিক আন্তঃক্ৰিয়াৰ মাধ্যমত বান্ধোন থকা দেখা যায়। এই বান্ধোন অবিহনে মানুহ অথবা ব্যক্তিৰ বিকাশ সম্ভৱ নহয়। এই বান্ধোনে শিশুসকলৰ ওপৰত নানা ধৰণৰ প্ৰভাৱ পেলায়। সমাজখন হৈছে ব্যক্তিসকলৰ ওপৰত। ব্যক্তিৰ নিজৰ জীৱনৰ নিৰাপত্তাৰ লগতে প্ৰয়োজনীয় উন্নতি সাধন হয় সমাজৰদ্বাৰা। শিক্ষাৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল শিক্ষাৰ্থীসকলক ভৱিষ্যৎ সামাজিক জীৱনৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰি তোলা। শিক্ষাৰ সমাজবাদী ধাৰণাই বিদ্যালয়ক সমাজৰে এটা ক্ষুদ্ৰ অংশ বুলি প্ৰমাণিত কৰিছে। এই বিদ্যালয়ৰ মাধ্যমতে শিক্ষাৰ্থীসকলে সমাজৰ নানাবিধ ধাৰণাৰ বিষয়ে শিকিবলৈ সক্ষম হয়।

শিক্ষাৰ সমাজতান্ত্ৰিক লক্ষ্যৰ ধাৰণাটোৰ প্ৰধান পৃষ্ঠপোষক আছিল জন ডিউই। ডিউইয়ে কৈছে যে শিশুসকলক পূৰ্ণ বিকশিত কৰিবলৈ হ'লে সমাজতান্ত্ৰিক ধাৰণাৰ মাধ্যমেৰে বিকশিত কৰিব লাগিব। জীৱনৰ সোঁতক অবিৰামভাৱে চলাই লৈ যাব লাগিব। তেওঁ শিক্ষাৰ সামাজিক উদ্দেশ্যৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব দি কৈছিল সামাজিক পৰিবেশৰ মাজত থাকি এটা শিশুৱে আদান-প্ৰদান আৰু ক্ৰিয়া-প্ৰক্ৰিয়াৰ মাধ্যমত ভাষা, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, আদৰ্শ, নীতি-নিয়ম আদি গ্ৰহণ কৰে। শিক্ষা প্ৰক্ৰিয়াৰদ্বাৰা প্ৰতিজন শিশুৰ মনত সামাজিক চেতনা জগাই তোলাৰ লগতে আত্মনৰীকৰণৰ ধাৰণাৰ উপলব্ধিও কৰাব লাগিব। ব্যক্তিৰ সমষ্টিয়েই হ'ল সমাজ, সেয়েহে সমাজৰ উন্নতি বা উৎকৰ্ষতা সাধন কৰা মানেই ব্যক্তিৰ সমূহীয়া উন্নতি। আধুনিক শিক্ষা ব্যৱস্থা সেয়েহে সমাজক আগত ৰাখি প্ৰৱৰ্তন কৰিব লাগিব। সমাজ সংৰক্ষণ আৰু সমাজৰ কল্যাণ সাধিবলৈ হ'লে

শিশুসকলৰ মনত সামাজিক চেতনাবোধ জগাই তুলিব লাগিব।

জন ডিউইৰ মতে শিক্ষা ব্যৱস্থাটো প্রণালীবদ্ধ হোৱা উচিত। কাৰণ প্রণালীবদ্ধ শিক্ষা হ'লেহে শিশুসকলে দলীয় জীৱনত আনৰ লগত ভাব আৰু কর্মৰ আদান-প্রদান কৰি সহযোগ, সহানুভূতি আৰু সহনশীলতাৰ মাজেদি জীৱন নির্বাহ কৰাৰ শিক্ষা পাব। তেওঁ তেওঁৰ বিখ্যাত গ্রন্থ গণতন্ত্র আৰু শিক্ষাৰ মাজেদি ব্যক্তিৰ বিকাশৰ ক্ষেত্রত ঘাইকৈ গণতান্ত্রিক ৰাষ্ট্র অথবা সমাজৰ ওপৰত অধিক প্রাধান্য আৰোপ কৰিছে আৰু কৈছে যে সামাজিক দক্ষতাৰ দুবিধ বিশেষ লক্ষ্য আছে। প্রথমবিধ হ'ল শিল্প দক্ষতা অর্থাৎ বৃত্তিৰ দক্ষতা আৰু দ্বিতীয়বিধ হ'ল নাগৰিকৰ দক্ষতা। আধুনিক ৰাষ্ট্রসমূহৰ ঔদ্যোগিক বিকাশ দ্রুততৰ হৈছে। সমাজবিলাক হৈ পৰিছে শিল্পপ্রধান সমাজ। বিজ্ঞানৰ অভিনৱ অৱদানসমূহে জীৱন নির্বাহৰ সমস্যাও কঠিন তথা জটিল কৰি তুলিছে। সমাজত মানুহ হিচাপে জীয়াই থাকিবলৈ যিকোনো শিল্প বিষয়ত দক্ষতাৰ প্রয়োজন। এই দক্ষতাই অকল নিজকে উপকৃত নকৰে ই সমাজকো সকলো ক্ষেত্রতে সহায় কৰিব লাগিব। তাৰ বাবে ব্যক্তিসকলক সুনাগৰিক হোৱাৰ শিক্ষা দিব লাগিব। গণতন্ত্রৰ প্রকৃত নাগৰিক হ'বলৈ কিছুমান গুণ, আদর্শ, অভ্যাস আৰু মনোভাবৰ অধিকাৰী হ'ব লাগিব।

জানি থোৱা ভাল

আমি শিক্ষাৰ সমাজতান্ত্রিক লক্ষ্যৰ মূল দিশবোৰ চোৱাটো ভাল হ'ব—

- দেশ আৰু সমাজ হ'ল সকলো ব্যক্তিৰ ওপৰত।
- ব্যক্তিসকলৰ বিকাশ নির্ভৰ কৰে সামাজিক বিকাশৰ ওপৰত।

- শিক্ষাৰ মুখ্য কাম হ'ল সমাজৰ কল্যাণ আৰু বিকাশ সাধন কৰা।
- 'জন ডিউই' হ'ল শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্যৰ মুখ্য সমর্থক।
- শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্য প্রকাশিত হয় 'সামাজিক দক্ষতাৰ কাৰণে শিক্ষা', 'নাগৰিকত্বৰ বাবে শিক্ষা' আৰু 'নীতিগত দক্ষতাৰ বাবে শিক্ষা'ৰ ধাৰণাৰ মাধ্যমেৰে।

শিক্ষাৰ সমাজতান্ত্রিক লক্ষ্যৰ ব্যাখ্যা বিভিন্ন শিক্ষাবিদে বিভিন্ন ধৰণেৰে কৰা দেখা যায়—

এদল শিক্ষাবিদে কৈছে যে ব্যক্তিসকলৰ অৱস্থিতি সমাজৰ বাবেহে, সমাজ অবিহনে ব্যক্তিৰ অৱস্থিতি অর্থহীন।

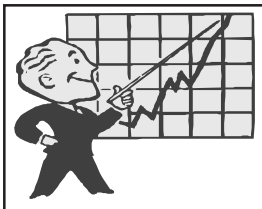
শিক্ষাৰ লক্ষ্য, শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রম, শিক্ষাদান পদ্ধতি আদি নির্ণয় কৰোতে ৰাষ্ট্রসমূহে সমাজতান্ত্রিক দিশটোহে আগত ৰাখে।

শিক্ষাৰ সমাজতান্ত্রিক লক্ষ্যৰ ব্যাখ্যা আন ধৰণেৰেও কৰা দেখা যায়। প্রথম কথা হ'ল ব্যক্তিসকলৰ বিকাশ সাধন কৰাই সমাজতান্ত্রিক শিক্ষাৰ মূল উদ্দেশ্য। গণতন্ত্রত যাতে ব্যক্তিসকলে

সহজে খাপ খাব পাৰে তাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিব লাগিব। সমাজত সুশাসন গঢ়ি তোলাৰ বাবে আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰি ব্যক্তিসকলক প্ৰয়োজনীয় জ্ঞান, কৌশল, মনোভাৱ আদিৰ ধাৰণা দিয়াৰ লগতে সামাজিক দায়িত্ব প্ৰদান কৰিব লাগিব। শিক্ষাৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য হ'ব লাগিব সামাজিক সমস্যাসমূহ সকলো প্ৰকাৰে সমাধান কৰা। শিক্ষাৰ মাধ্যমেৰে এখন সমাজৰ সংস্কৃতি এক পুৰুষৰপৰা পিছৰ পুৰুষলৈ বিষয়ান্তকৰণ কৰিব লাগিব। শিক্ষাৰ সমগ্ৰ ধাৰণাটো, সমাজৰ ভিতৰতে পৰিকল্পিত। ইয়াৰ প্ৰকৃত ব্যৱহাৰৰ ফলত সমাজলৈ ৰাজনৈতিক, সামাজিক তথা অৰ্থনৈতিক পৰিৱৰ্তন আহে। শিক্ষাই গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ এখনক সকলো দিশতে সহায় কৰিব পাৰে। শিক্ষাই আত্ম-উপলব্ধিৰ সহায়ত ব্যক্তিসকলক নিজৰ দেশৰ সাংস্কৃতিক ঐশ্বৰ্যৰ উপলব্ধি কৰায় আৰু সেই দুৰ্বলতাখিনিক আঁতৰ কৰাবলৈ উপযুক্ত কৰি গঢ়ি তোলে।

শিক্ষাৰ সমাজতান্ত্ৰিক লক্ষ্যৰ সমালোচনা

শিক্ষাৰ সমাজতান্ত্ৰিক লক্ষ্যৰ সমালোচনা কৰা দেখা যায়। সমাজতান্ত্ৰিক লক্ষ্যৰ প্ৰয়োজন যদিও নুই কৰিব নোৱাৰি, তথাপি ইয়াৰ বিপৰীতে যথেষ্ট যুক্তি প্ৰদৰ্শন কৰাও দেখা যায়। এই লক্ষ্যৰ মাজেৰে ব্যক্তিৰ অস্তিত্ব স্বীকাৰ কৰা নহয়। সকলো ক্ষেত্ৰতে সমাজৰ দাবী আৰু প্ৰয়োজনক প্ৰাধান্য দিলে ব্যক্তিৰ বিকাশত বাধাৰ সৃষ্টি হ'ব। স্বদেশপ্ৰেম যদি অত্যাধিকভাৱে জগাই তোলা হয় তেতিয়াহ'লে অন্য দেশৰ প্ৰতি বিদ্বেষ ভাৱ বৃদ্ধি পাব। উগ্ৰজাতীয়তাবাদৰ আদৰ্শ বৃদ্ধি হ'লে আনৰ প্ৰতি ঘৃণাভাৱ বৃদ্ধি পোৱাৰ সম্ভাৱনা থাকে। সমাজতান্ত্ৰিক লক্ষ্যৰ আন এবিধ ত্ৰুটি হ'ল শিক্ষাৰ্থীসকলৰ মনত এই লক্ষ্যই সামাজিক দক্ষতা সম্পৰ্কে নানা অভিমতৰ জন্ম দিব পাৰে। তাৰোপৰি দেশৰ বিকাশত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰিলে নিজস্ব বিকাশ নোহোৱাৰ সম্ভাৱনা বেছি প্ৰকট হৈ উঠে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৪ঃ শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্যৰ মুখ্য প্ৰৱক্তা কোন আছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ঃ সামাজিক সামৰ্থতাৰ ধাৰণা কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ঃ শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্য কি কি কাৰণৰ বাবে সমালোচনাৰ সন্মুখীন হৈছে?

.....

.....

.....

২.৪.৩ শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্রিক লক্ষ্য আৰু সামাজিক লক্ষ্যৰ সম্বন্ধ

শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্রিক আৰু সমাজতান্ত্রিক লক্ষ্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি বুজা গ'ল যে দুয়োটা মতৰ মাজত **বিৰোধভাৱ** থাকিলেও ইটোৰ লগত সিটোৰ সম্বন্ধ অতি গভীৰ। প্ৰথমটোৱে ব্যক্তি বিকাশৰ ওপৰত প্ৰাধান্য দিছে আৰু দ্বিতীয়টোৱে সামাজিক বিকাশৰ ওপৰত প্ৰাধান্য দিছে। প্ৰকৃততে ক'বলৈ গ'লে ব্যক্তি আৰু সমাজ কোনোটোৱে মুক্ত নহয়। ব্যক্তিসকল সদায় সমাজৰ লগতে নিৰ্ভৰশীল আৰু সমাজ সমৃদ্ধ কৰিবলৈ হ'লে ব্যক্তিসকলৰ প্ৰয়োজন। ব্যক্তিসকলৰ উন্নতিৰ দ্বাৰাই সমাজৰ বিকাশ ঘটে আৰু বিকাশ লাভ কৰা সমাজে ব্যক্তিৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলায়। ব্যক্তি আৰু সমাজ কোনোটোৱে স্বাধীন স্থায়িত্ব নাই। সেয়েহে শিক্ষাৰ লক্ষ্য স্থিৰ কৰোঁতে ব্যক্তি আৰু সমাজ দুয়োটাৰে ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগিব। এইক্ষেত্ৰত আমি বিখ্যাত শিক্ষাবিদ 'ৰুছো'ৰ এষাৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰো। তেওঁৰ মতে— "সামাজিক পৰিবেশক বাদ দিলে ব্যক্তিৰ পৃথক অস্তিত্ব আৰু ব্যক্তিত্ব সম্পূৰ্ণ অৰ্থহীন, এই দুয়োটাৰ বৰ্দ্ধন আৰু প্ৰকাশ সামাজিক পৰিবেশতহে হ'ব পাৰে (Individuality is of no value and personality is a meaningless term apart from the social environment in which they are developed and made manifest.)"। সেইদৰে জন আডামচ্ নামৰ মনিষীজনে কৈছে যে— "ব্যক্তিত্ব গঢ়ি তুলিবৰ বাবে এটা সামাজিক পৰিবেশৰ প্ৰয়োজন। সামাজিক সংস্পৰ্শ নঘটিলে আমি মানুহ নহয় (Individuality requires a social medium to grow. Without social contacts we are not human.।" সামাজিক জীৱ হিচাপে ব্যক্তিৰ বিকাশ সাধন কৰাটোৱে হ'ল শিক্ষাৰ মূল উদ্দেশ্য। সমাজত সুন্দৰভাৱে জীয়াই থাকিবলৈ হ'লে সামাজিক দক্ষতাৰো প্ৰয়োজন। এই দুয়োটা মতবাদ পৰস্পৰ বিৰোধী নহয়। দুয়ো দুয়োৰে **পৰিপূৰকহে**। এই বিষয়ে ১৯৬৪ চনৰ কোঠাৰী আয়োগত কৈছে— "নিজৰ বা গোষ্ঠীৰ সংকীৰ্ণ স্বাৰ্থৰ অনুসৰণৰ পৰিৱৰ্তে বিভিন্ন দিশত বিকাশৰ ব্যাপক আনুগত্যৰ মাজেদিহে ব্যক্তিৰ সিদ্ধি হ'ব পাৰে।" দুয়োটা মতবাদৰ মাজত সংহতি স্থাপন কৰাটোৱে আধুনিক শিক্ষাৰ মূল লক্ষ্য।

চিন্তা-চৰ্চা কৰকঃ ২.২

'শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্রিক আৰু সামাজিক দুয়োটা লক্ষ্যই আছে, দুয়োটা লক্ষ্যৰ মাজত বিৰোধ ভাৱ নাই'— এই উক্তিটোৰ পৰা আপুনি কি বুজি পালে?

.....

.....

২.৪.৪ মুক্তিবাদ বা জ্ঞানমূলক শিক্ষাৰ লক্ষ্য

আমি ইতিমধ্যে শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্রিক আৰু সামাজিক লক্ষ্যৰ বিষয়ে বুজ ল'লো। এতিয়া মুক্তিবাদ শিক্ষাৰ লক্ষ্যৰ বুজ লওঁহক—

জীৱজগতৰ শ্রেষ্ঠ জীৱ মানুহৰ যুক্তি, বুদ্ধি আৰু চিন্তা শক্তি থকাৰ বাবেই পশুতকৈ শ্রেষ্ঠ। শাৰীৰিক ক্ষেত্রত পশুৰ লগত বহুখিনি সাদৃশ্য থাকিলেও মন আৰু মানসিক চিন্তাধাৰাই মানুহক পশুৰ পৰা পৃথক কৰিছে। পশুৰ বাবে জড়জগত বাস্তৱ আৰু সত্য হ'লেও মানুহৰ বাবে প্রকৃত সত্য হৈছে আধ্যাত্মিক জগত আৰু চিন্তা জগত। জড় জগত পৰিৱর্তনশীল। কিন্তু আধ্যাত্মজগত চিৰসত্য। প্লেটোৰ মতে এই সত্য পৃথিৱীৰ বাহিৰেও আন এটি অধিকতৰ বাস্তৱ সত্য, সুন্দৰ আৰু অবিনশ্বৰ বাস্তৱ আছে, যাক যুক্তিৰ দ্বাৰাহে অনুধাৱন হ'ব পাৰি। মানুহক পশুৰপৰা বেলেগ কৰিবলৈ আৰু মনৰ লগতে আত্মাক শৰীৰৰপৰা উচ্চ স্তৰলৈ তুলিবলৈ, মানুহক উচ্চ আধ্যাত্মিক আৰু চিন্তা জগতলৈ লৈ যাব লাগে। কেৱল বৌদ্ধিক কার্যাৱলী আৰু সৃজনী শক্তিৰ দ্বাৰাহে 'আত্মা' আৰু 'মন'ক উন্নত কৰি উচ্চ স্তৰলৈ লৈ যাব পাৰি। লগতে আত্মাক মানসিকভাৱে উর্দ্ধমুখী কৰিব পাৰি। শৰীৰ হ'ল মনৰ দাস অর্থাৎ মনে শৰীৰক পৰিচালনা কৰে। যি শিক্ষাৰ দ্বাৰাই মন আৰু আত্মাক শৰীৰতকৈ অধিক গুৰুত্ব দি, আধ্যাত্মিক আৰু বৌদ্ধিক কামৰ মাজেৰে মানুহৰ উন্নতি সাধন কৰিব পাৰি তাকে শিক্ষাত উদাৰ বা মুক্তিবাদ বোলে। যিহেতু এই মানসিক উৎকর্ষ আৰু আধ্যাত্মিক উন্নতি পূর্বপুৰুষৰ জ্ঞান-বিজ্ঞান, সাহিত্য, কৃষ্টি আৰু সংস্কৃতি আদিৰ চর্চাৰ দ্বাৰাহে কৰিব পাৰি, গতিকে ইয়াক শিক্ষাৰ সাংস্কৃতিক লক্ষ্য বুলিবও পাৰি।

শিক্ষাৰ এই মত অতি প্রাচীন। বৈদিক যুগত মানুহৰ আধ্যাত্মিক জীৱনৰ উন্নতি সাধনত বেছি জোৰ দিছিল। বেদৰ অর্থ হৈছে জ্ঞান। জ্ঞান আয়ত্ব কৰিবলৈ বেদ, বেদাংগ, উপনিষদ, অর্থশাস্ত্র, ষষ্ঠ অংগ, দশগ্রন্থ, ওঠৰ শিল্প আদি আয়ত্ব কৰাৰ ওপৰত প্রাধান্য দিছিল। ব্রহ্মচর্য ব্রত লৈ কঠোৰ শৃংখলা আৰু সংযমেৰে শাৰীৰিক অভাৱ, প্রলোভন, আবেগ আৰু প্রবৃত্তিসমূহক সংযত কৰি ৰাখিছিল। মানুহৰ সৃজনী শক্তিৰ উৎকর্ষ সাধনে প্রাকৃতিক জগতক সাংস্কৃতিক জগতলৈ পৰিৱর্তন কৰিছে। সত্য, শিৱ, সুন্দৰৰ সন্ধানত মানুহে সাহিত্য, কলা, বিজ্ঞান, স্থাপত্য কলা, শিল্প, সংগীত আদি নানা ধৰণৰ বিষয়ৰ সৃষ্টি কৰিছিল। আকৌ প্রাকৃতিক জগতৰ সলনি সাংস্কৃতিক জগতৰ সৃষ্টি কৰি সভ্যতাৰ উন্নতি সাধন কৰিছিল।

শিক্ষাৰ এই উদ্দেশ্য বহুত যুগ যুগ ধৰি চলি আহি কুৰি শতিকাৰ আগলৈকে বিষয়জ্ঞান আয়ত্ব কৰাই শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য আছিল। আজিকালি এই যুক্তি, ব্যাখ্যা, চিন্তা আৰু মানসিক বিশ্লেষণৰ মাজেৰে শিক্ষা প্রচলিত নহৈ যান্ত্রিক গতিত মুখস্থ কৰি বিষয়জ্ঞান লাভ কৰাই শিক্ষাৰ বর্তমান উদ্দেশ্য হৈ পৰিছে। গতিকে মুক্তিবাদত শিক্ষাৰ যথেষ্ট শিক্ষামূলক ভূমিকা আছে।

জানি থোৱা ভাল

শিক্ষাৰ মুক্তিবাদ বা জ্ঞানমূলক লক্ষ্যই কি কি দিশত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে তাৰ বুজ ল'লো। এইক্ষেত্ৰত আমি চমুকৈ ক'ব পাৰো যে ই জ্ঞান লাভৰ উদ্দেশ্যৰ ওপৰতহে গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। মানুহ হিচাপে আমি জ্ঞানমূলক শক্তিৰ অধিকাৰী। শিক্ষাই আমাৰ বৌদ্ধিক দক্ষতা আৰু সামৰ্থৰ বিকাশ কৰে। প্ৰকৃতভাৱে ক'ব পাৰি যে মুক্তিবাদৰ শিক্ষাৰ ধাৰণাটোৱে এগৰাকী ব্যক্তিৰ জ্ঞান লাভৰ প্ৰয়াসক বিকশিত কৰে। এই শিক্ষাৰ লক্ষ্যটোকো সমালোচনা কৰা দেখা যায়। জ্ঞানৰ কাৰণে জ্ঞান লাভৰ লক্ষ্য শিক্ষাৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য হ'ব নোৱাৰে। জ্ঞান দান কৰাটো প্ৰয়োজনীয় যদিও ই একমাত্ৰ শিক্ষাৰ লক্ষ্য হ'ব নোৱাৰে। প্ৰকৃত জ্ঞান হ'ল জ্ঞানদান কৰাতকৈ বহু ওপৰত বা ঘটনাৰাজিৰ শিক্ষণ। ই জীৱনৰ অৱস্থাৰ লগত সম্বন্ধিত হ'ব লাগে আৰু ইয়াক শিক্ষার্থীসকলে নিজস্ব অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিত বিকশিত কৰিব লাগিব। সেয়েহে মুক্তিবাদৰ শিক্ষাক ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ সৈতে সম্বন্ধযুক্ত কৰিব লাগিব। এনে কৰিলেহে প্ৰকৃত ব্যক্তিৰ বিকাশ সম্ভৱপৰ হৈ উঠিব।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৭ঃ মুক্তিবাদ শিক্ষাৰ লক্ষ্য বা জ্ঞানমূলক শিক্ষাৰ লক্ষ্যৰ মূল দিশকেইটা চমুকৈ বৰ্ণনা কৰক।

.....

.....

.....

২.৪.৫ শিক্ষাৰ বৃত্তিমুখী লক্ষ্য

শিক্ষাৰ আন এটা প্ৰধান লক্ষ্য জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰা। শিক্ষাই অকল মানসিক উৎকৰ্ষ সাধন কৰাতে সীমাবদ্ধ থাকিলে নহ'ব। ইয়াৰ দ্বাৰা মানুহৰ জীৱিকা নিৰ্বাহ হোৱাৰ ক্ষেত্ৰতো সহায় হ'ব লাগিব। বৈজ্ঞানিক জ্ঞান আৰু শিল্পৰ উন্নতিয়ে সমাজৰ কাৰ্যাৱলী, জীৱনযাত্ৰাৰ ধৰণ আৰু অৰ্থনৈতিক অৱস্থাও বেলেগ কৰিছে। বিজ্ঞানৰ নতুন নতুন অৱদানসমূহে উন্নতি সাধন কৰাৰ লগতে বহুতো অনুষ্ঠানৰ সৃষ্টি কৰিছে আৰু লগতে জটিলতাও বৃদ্ধি কৰিছে। ৰাজনৈতিক জীৱনত গণতন্ত্ৰই শ্ৰেণীহীন সমাজৰ সৃষ্টি কৰি সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক জীৱনত সকলোৱে সমানে অংশগ্ৰহণ কৰাত প্ৰাধান্য দিছে। বৃত্তিমূলক শিক্ষাই কোনো এজন মানুহক কেৱল উপাৰ্জনক্ষম কৰাৰ বাবে বৃত্তিশিক্ষা প্ৰদান কৰাটো নুবুজায়। মানুহৰ শৰীৰৰ অংগ-প্ৰত্যঙ্গৰ

পৰিচালনা আৰু সমন্বয় সৃষ্টিৰ কথাও বুজায়। বৃত্তিমুখী শিক্ষাৰ মাজেৰে ভৱিষ্যতত নাগৰিকে সমাজৰ উন্নতিৰ বাবে কাম কৰিব পাৰে। ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপাদন শক্তি বঢ়াবলৈ আৰু অৰ্থনৈতিক অৱস্থা সমৃদ্ধ কৰিবলৈ বৃত্তিমুখী শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন অতি বেছি।

আধুনিক জগতৰ প্ৰায় সকলো ক্ষেত্ৰতে বিভিন্ন ধৰণৰ জটিল সমস্যাৰ উদ্ভৱ হৈছে। অন্ন-বস্ত্ৰৰ সমস্যা যে অতি প্ৰকট হৈ পৰিছে তাক অস্বীকাৰ কোনেও কৰিব নোৱাৰে। বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাই প্ৰত্যেক ব্যক্তিৰ উন্নতি সাধন কৰি ইয়াক আগতকৈ জটিল কৰি তুলিছে। দেশৰ সমৃদ্ধি জনসাধাৰণৰ উৎপাদন শক্তিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে আৰু ইয়াৰ বাবে বৃত্তিমূলক দক্ষতাৰ প্ৰয়োজন। গতিকে বৃত্তিমূলক দক্ষতা লাভ কৰাই শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য বুলি গণ্য কৰা হৈছে। মনিষী 'ৰেমন্টে' কৈছিল যে শিক্ষাৰ্থীক প্ৰাত্যহিক জীৱনৰ অৰ্থনৈতিক দিশটোৰ প্ৰতি সাজু কৰি তুলিব লাগিব আৰু প্ৰত্যেক শিক্ষা ব্যৱস্থাত আমি এই বৃত্তিমুখী বিষয়বোৰৰ প্ৰতি চকু দিব লাগিব। অৰ্থোপাৰ্জনৰ ক্ষমতাৰ ওপৰত শিক্ষা ব্যৱস্থাসমূহৰ সাফল্য নিৰ্ভৰ কৰে। ভৱিষ্যত জীৱনৰ বাবে বৃত্তি সম্বন্ধে শিশুসকলক উপযুক্ত জ্ঞান দিব পাৰিলেহে শিক্ষা ব্যৱস্থাটো উদ্দেশ্যধৰ্মী আৰু অৰ্থপূৰ্ণ হ'ব।

বৃত্তিমুখী শিক্ষাক কিয় গুৰুত্ব দিয়া হয়?

- বৃত্তিমুখী শিক্ষাই ব্যক্তিক অৰ্থনৈতিকভাৱে স্বাৱলম্বী কৰি তোলে। অৰ্থনৈতিক আত্মনিৰ্ভৰশীলতা হ'ল সামাজিক দক্ষতাৰ প্ৰথম বৈশিষ্ট্য।
- বৃত্তিমুখী শিক্ষাই অৰ্থনৈতিক আৰু ব্যক্তিগত বিকাশৰ মাজত সমতা স্থাপন কৰে আৰু ই শিক্ষাৰ্থীসকলক ব্যৱহাৰিক জীৱন আৰু উপযুক্ত কৰ্মৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰি তোলে।
- বৃত্তিমুখী শিক্ষাই বৌদ্ধিক নিয়ন্ত্ৰণ আৰু কথোপকথনৰ প্ৰভাৱ কমাই দিয়ে। সেয়েহে ৰুছো', মহাত্মা গান্ধী আদিৰ দৰে আধুনিক শিক্ষাবিদসকলেও ইয়াক সমৰ্থন কৰে।
- বৃত্তিমুখী লক্ষ্যই শৈক্ষিক কৰ্মৰাজিক উদ্দেশ্যমুখী কৰি তোলে। তেনে উদ্দেশ্যৰ বাবেই ১৯৬৪-৬৬ চনৰ কোঠাৰী আয়োগে মাধ্যমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত 'কৰ্ম অভিজ্ঞতা' অন্তৰ্ভুক্তিৰ পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছিল।
- বৃত্তিমুখী শিক্ষাৰপৰা নিম্ন মানৰ বুদ্ধিসম্পন্ন শিক্ষাৰ্থীয়েও লাভান্বিত হ'ব পাৰে। বৃত্তিৰ প্ৰশিক্ষণৰ ফলত তেওঁলোক অৰ্থনৈতিকভাৱে স্বাৱলম্বী হৈ সুন্দৰভাৱে জীৱন নিৰ্বাহ কৰিবলৈ সক্ষম হয়।
- বৃত্তিমুখী শিক্ষা সমাজৰ নিম্ন আৰু উচ্চ শ্ৰেণীৰ মাজত থকা ব্যৱধানখিনিৰ সেতু বন্ধনৰ বাবে প্ৰয়োজনীয়।
- বৃত্তিমুখী শিক্ষাই শিক্ষাৰ্থীসকলৰ মনত 'শ্ৰমৰ মৰ্যাদাৰ' ধাৰণা উন্নত পৰ্যায়লৈ নিয়ে; কাৰণ সৰু-বৰ সকলো কামৰে নিজস্ব গুৰুত্ব আছে।

মুক্তিবাদৰ শিক্ষা আৰু বৃত্তিমুখী শিক্ষাৰ মাজত বিৰোধভাৱ

শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত বৃত্তিমুখী আৰু মুক্তিবাদী শিক্ষাৰ এটি জ্বলন্ত বিৰোধভাব পৰিলক্ষিত হয়। এই পৰিলক্ষিত বিৰোধভাৱে শিক্ষাক দুটা ভাগত বিভক্ত কৰাইছে। এই বিভাজনৰ আঁত পৰিলক্ষিত হৈছিল প্ৰথমতে গ্ৰীক সমাজত মুক্ত নাগৰিক আৰু দাসসকলক লৈ। এই দ্বৈতবাদে শ্ৰমৰ বিভাজন আনি কৰ্ম আৰু জিৰণিৰ সৃষ্টি কৰি সমাজৰ মানুহক দুটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰিছিল। এটা শ্ৰেণীৰ কাম হ'ল জীয়াই থকাৰ বাবে শ্ৰম কৰা আনটো হ'ল শ্ৰম নকৰা। এটা শ্ৰেণী হ'ল 'চাকৰ' বা 'দাস' আৰু আনটো শ্ৰেণী হ'ল 'মুক্ত' বা 'প্ৰভু'। দাসসকলে নিজৰ জীৱিকা নিৰ্বাহৰ বাবে আৰু ওপৰৰ শ্ৰেণীৰ বাবে কাম কৰে। দাসসকলৰ সময় ব্যৱহাৰিক কৰ্মৰ মাজেৰে অন্ত পৰে আৰু মুক্ত শ্ৰেণীয়ে বৌদ্ধিক দিশেৰে সময় শেষ কৰে। দাসসকল প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত হয় কৰ্মৰ জৰিয়তে আৰু মুক্তসকল প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত হয় উচ্চ পৰ্যায়ৰ মুক্ত শিক্ষাৰ দ্বাৰা।

গ্ৰীকসকলৰ এই শ্ৰেণী বিভাজনে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰটো এটা বিভাজনৰ সৃষ্টি কৰিছিল। তাত দুই ধৰণৰ জীৱিকা নিৰ্বাহ বা কলাৰ সৃষ্টি হৈছিল— জীয়াই থকা আৰু মুক্তবাদ। সেইদৰেই জীয়াই থকাৰ বাবে যান্ত্ৰিক আৰু মুক্ত বা বৌদ্ধিক শিক্ষা ব্যৱস্থা। যান্ত্ৰিক শিক্ষাৰ শ্ৰেণীটোৱে বস্তুৰ সৃষ্টি কৰাৰ বাবে যন্ত্ৰপাতিৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ইয়াৰ মাজেৰে ব্যক্তিগত শিক্ষাৰ প্ৰশিক্ষণ শেষ হ'ল আৰু বস্তুসমূহৰ সৃষ্টি হ'ল। এই প্ৰশিক্ষণ পদ্ধতিত বিশেষ চিন্তা শক্তিৰ প্ৰয়োজন নহ'ল। কিন্তু বাৰে বাৰে কৰি থকাৰ ফলত কৰ্মদক্ষতা বৃদ্ধি হ'ল। আনহাতে, মুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থাই বৌদ্ধিক জ্ঞান লাভ কৰাত সহায় কৰিলে। মুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থাই বস্তুসমূহৰ সৃষ্টি কৰাত উদ্‌গনি মুক্তভাৱে জগালে। এই জ্ঞান পৰিপূৰ্ণ হ'ল মানসিক চিন্তাধাৰাৰ মাজেৰে। এই শিক্ষা ব্যৱস্থা অতি মানসিক, ই অতি উচ্চ পৰ্যায়ৰ, অতি স্বাধীন-চিতীয়া আৰু বেছি স্বনিৰ্ভৰশীল। যিয়ে নহওঁক, মুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থা মুক্তভাৱেৰে কোনো ব্যৱহাৰিক শ্ৰম নকৰাকৈয়ে আৰ্জিত হয় আৰু শেষ কৰা হয়। গ্ৰীক দাৰ্শনিক এৰিষ্টটলে শৈক্ষিক দিশেৰে বিশ্লেষণ কৰি বৃত্তিমূলক আৰু মুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মাজত থকা পাৰ্থক্যৰ কথা ফঁহিয়াই দেখুৱাইছে। তেওঁৰ মতে বৃত্তিমুখী আৰু মুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থাত সুকুমাৰ কলা, সংগীত, ছবি আঁকা, ভাস্কৰ্যৰ কাম স্থান পায়। তেওঁ এইবোৰৰ বিভক্তকৰণ কৰিছে কিন্তু উপভোগ আৰু মানসিক কলাৰ মাধ্যমেৰে নহয়। সেই গোটেইবোৰ জড়িত হৈ পৰে প্ৰাকৃতিক অনুসংগ, প্ৰকৃত অভ্যাস, সৃষ্টি আৰু বাহ্যিক ফলাফলৰ লগত।

বৃত্তিমুখী শিক্ষাৰ লক্ষ্যৰ সমালোচনা

বৃত্তিমুখী শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যৰ বিষয়েও নানা ধৰণৰ সমালোচনা হোৱা দেখা যায়। উল্লেখযোগ্য সমালোচনাখিনি হ'ল—

- শিক্ষাৰ বৃত্তিমুখী লক্ষ্যক শিক্ষাবিদসকলে ঠেক গণ্ডীৰ ধাৰণা বুলি কৈছে কাৰণ ই ব্যক্তিক মাত্ৰ জীৱন নিৰ্বাহৰ বাবে আয় কৰাৰ শিক্ষাহে দিয়ে।

- জীৱন নির্বাহৰ বাবে আয় কৰাটো নিঃসন্দেহে মানৰ জীৱনৰ এটা গুৰুত্বপূর্ণ অংশ কিন্তু ইয়েই সকলো নহয়। মানুহে শাৰীৰিক, মানসিক, নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিকভাৱেও বিকশিত হ'ব লাগিব; যিটো অকল বৃত্তিমুখী শিক্ষাই দিব নোৱাৰে।
- বৃত্তিমুখী শিক্ষাই আমাৰ দৃষ্টিভংগীক ঠেক গণ্ডীৰ কৰি পেলায়। এই শিক্ষাই ভাল কাৰিকৰ, বিদ্যুৎকর্মী, চিকিৎসক আৰু অভিযন্তা তৈয়াৰ কৰিব পাৰে কিন্তু সুন্দৰ মানুহ তৈয়াৰ কৰিব নোৱাৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৮ঃ বর্তমান অৱস্থাত বৃত্তিমুখী শিক্ষাৰ ওপৰত কিয় ইমান গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছে তাৰ কাৰণবোৰ চমুকৈ বর্ণনা কৰক।

.....

.....

২.৪.৬ শিক্ষাৰ সমবিকাশৰ লক্ষ্য

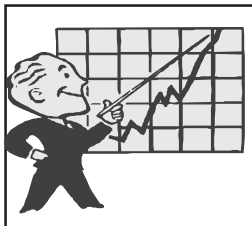
শিক্ষা হ'ল এটি প্রক্রিয়া যিটো প্রক্রিয়াই ব্যক্তিসকলক সংগতিপূর্ণভাৱে বিকাশ হোৱাত সহায় কৰে। এই বিষয়ে শিক্ষাবিদসকলে নানা ধৰণৰ মত পোষণ কৰিছে। তেওঁলোকৰ মতে প্রত্যেক ব্যক্তিৰ শাৰীৰিক, মানসিক আৰু নৈতিক তথা আধ্যাত্মিক উন্নতিৰ বাবে শিক্ষাই সমভাৱে গুৰুত্ব আৰোপ কৰা প্রয়োজন। আমি এই ক্ষেত্রত মনিষী ৰুছোৰ কথা এফাঁকি উল্লেখ কৰিব পাৰো। তেওঁ কৈছিল— 'শিক্ষা হৈছে জীৱনৰ স্বাভাৰিক বিকাশৰ প্রক্রিয়া। ই জীৱনক আনন্দদায়ক; বিচাৰ-বুদ্ধিসম্পন্ন, সংগতিপূর্ণভাৱে সন্তুলিত আৰু উপযোগী কৰি স্বাভাৰিক বিকাশৰ পথত আগবঢ়াই নিয়ে।' মানৰ জীৱনটো বিভিন্ন স্তৰত ভাগ কৰা হৈছে। ইটো স্তৰৰ বিকাশ হোৱাৰ পিছতহে সিটো স্তৰ পোৱাটো সম্ভৱ হয়। এই স্তৰসমূহ হ'ল এটা গতিশীল প্রক্রিয়াৰ স্বাক্ষৰ। ইয়াৰ মাজত সংগঠিত সুসামঞ্জস্য আছে। সেয়েহে ইয়াৰ এটা দিশৰ বিকাশৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিব নোৱাৰি। সকলোখিনিৰ ওপৰত সমানে গুৰুত্ব দিলেহে ব্যক্তিৰ সামগ্রিক বিকাশ সম্ভৱপৰ হ'ব।

আন এটা মতবাদত কোৱা হৈছে যে ব্যক্তিসকল বৈষম্যপূর্ণ। ইজন ব্যক্তি সিজন ব্যক্তিৰ লগত নিমিলে। যিকোনো দুগৰাকী ব্যক্তি দেখাত একে হ'লেও ইজনৰ লগত সিজনৰ শাৰীৰিক তথা মানসিক পার্থক্য থাকিবই। সেয়েহে ব্যক্তিসকলৰ সমবিকাশ সম্ভৱপৰ নহয়। শিক্ষাৰ লক্ষ্য স্থিৰ কৰোতে আমি চাব লাগে যাতে সকলো ব্যক্তিয়ে সমভাৱে আগুৱাই যোৱাৰ চেষ্টা চলাব পাৰে। তদুপৰি ব্যক্তিসকলৰ অকল শাৰীৰিক উন্নতিৰ ওপৰত নাইবা অকল মানসিক উন্নতি অথবা আধ্যাত্মিক বিকাশৰ ওপৰত গুৰুত্ব দি বাকী দুটাৰ ওপৰত গুৰুত্ব নিদিলে ব্যক্তিজনৰ

সমভাৱে বিকাশ নহ'ব। ইয়াক একপক্ষীয় শিক্ষা বুলি ধৰা হ'ব। মহাত্মা গান্ধীয়ে মত প্ৰকাশ কৰিছে যে ব্যক্তিৰ দেহ, মন আৰু আত্মাৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ গুণসমূহৰ সংগতিপূৰ্ণ বিকাশকে শিক্ষা বুলিব পাৰি। মানুহক অকল বুদ্ধিমান বা অকল পশু বুলি ক'ব নোৱাৰি; লগতে মানুহ অকল 'আত্মা' বা 'হৃদয়'ৰ অধিকাৰীও নহয়। প্ৰকৃত শিক্ষাৰ লক্ষ্য হ'ব লাগিব তিনিও বিধৰে সুসামঞ্জস্য বিকাশ সাধন কৰা।

শিক্ষাৰ সুসামঞ্জস্য পূৰ্ণ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত মনোবৈজ্ঞানিক পেষ্টালজীয়ে কৈছে— Education is natural, harmonious and progressive development of man's innate powers. শিক্ষা প্ৰাকৃতিক, ইয়াৰ দ্বাৰা মানুহৰ অন্তৰ্নিহিত শক্তিৰ সুসমন্বয়পূৰ্ণ বিকাশৰ প্ৰগতি হয়। সেইদৰেই মনিষী ৰুছোৰ এষাৰ কথা বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। তেওঁ কৈছে, শিক্ষাৰ সুসামঞ্জস্য পূৰ্ণ বিকাশ মানে বৌদ্ধিক, ধৰ্মীয়, নৈতিক আৰু সৌন্দৰ্যবোধৰ বিকাশ। ই শিশুসকলক ওপৰোক্ত ধাৰণাসমূহৰ বিষয়ে জ্ঞান দান কৰে। তেওঁৰ ভাষাত 'Harmonious development means the intellectual, religious, moral and aesthetic development of the child.' সকলো দিশৰপৰা লক্ষ্য কৰি ক'ব পাৰি যে শিশুসকলৰ সামগ্ৰিক বিকাশৰ বাবে কিছুমান বিশেষ বিষয়ৰ দৰকাৰ। সেয়েহে সকলোবোৰ কথা অন্তৰ্ভুক্ত কৰি যেতিয়া শিক্ষাৰ লক্ষ্য ঠিক কৰা হয় সেই শিক্ষাৰ ধাৰণাকে ব্যক্তিৰ সমবিকাশৰ শিক্ষা বুলি কোৱা হয়।

শিক্ষাৰ সমবিকাশৰ ধাৰণাটোক সমালোচনা কৰা দেখা যায়। কিছুমান চিন্তাবিদৰ মতে সুসমন্বয়পূৰ্ণ বিকাশে স্পষ্টকৈ কোনো এটা উদ্দেশ্য ফলৱতী কৰিব নোৱাৰে। সামগ্ৰিক বিকাশ কৰাটো প্ৰকৃততে সহজ কাম নহয়। কাৰণ এই ধাৰণাটোৰ কোনো নিশ্চিত অৰ্থ নাই। মানুহৰ অন্তৰ্নিহিত শক্তি থাকিলেও মানুহে সকলো দিশৰ সমানে বিকাশ সাধন কৰিব নোৱাৰে। সুসমন্বয় পূৰ্ণ বিকাশৰ বাবে শিক্ষাৰ মূল্যায়ণ কৰাৰ বাবে কোনো পথ নাই। ব্যক্তিসকলৰ সামৰ্থৰ বিকাশ হৈছে নে নাই তাক নিশ্চিত কৰাটো এটা অতি জটিল কাম। এই শিক্ষাৰ ধাৰণাই ব্যক্তি বৈষম্য আৰু প্ৰয়োজনক আওকাণ কৰা দেখা যায়। এই শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ বিকাশ সাধন কৰাৰ বাবে এটি সুসংগঠিত পাঠ্যক্ৰম প্ৰস্তুত কৰাটো অসম্ভৱ, কাৰণ সকলোৰে প্ৰয়োজন পূৰ্ণ কৰিবলৈ যোৱাটো এটা অবাস্তৱ কল্পনা। এইবিলাক দিশৰপৰা ইয়াক শিক্ষাৰ মূল লক্ষ্য হিচাপে ল'ব নোৱাৰি।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৯ঃ শিক্ষাৰ সমবিকাশ বা সুসামঞ্জস্য পূৰ্ণ বিকাশৰ লক্ষ্যৰ ধাৰণা প্ৰকাশ কৰক। (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

২.৪.৭ শিক্ষাৰ সম্পূৰ্ণ জীৱন নিৰ্বাহ প্ৰস্তুতিৰ লক্ষ্য

আমি ইতিমধ্যে শিক্ষাৰ বিভিন্ন লক্ষ্যৰ বিষয়ে বুজ ললো। আমি এতিয়া আন বিধ লক্ষ্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম যাক শিক্ষাৰ সম্পূৰ্ণ জীৱন নিৰ্বাহ প্ৰস্তুতিৰ লক্ষ্য বুলি জনা যায়।

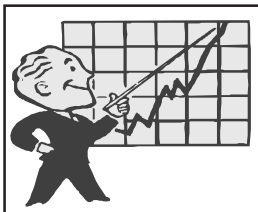
দাৰ্শনিক হাৰ্বাট স্পেনচাৰে শিক্ষাৰ লক্ষ্যৰ ক্ষেত্ৰত এক বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীৰ প্ৰভাৱ পেলায়। তেওঁৰ মতে ব্যক্তিয়ে সম্পূৰ্ণ জীৱন নিৰ্বাহ কৰিব পৰাকৈ তেওঁক প্ৰস্তুত কৰি তোলাটো শিক্ষাৰ লক্ষ্য হোৱা উচিত। এই দৃষ্টিকোণৰ পৰা কোৱা হয় যে এজন লোকে জীৱনৰ সকলো দায়িত্ব আৰু কৰ্তব্য সুচাৰুৰূপে আৰু সম্পূৰ্ণভাৱে পালন কৰিব পৰাৰ ওপৰতহে শিক্ষাৰ সাৰ্থকতা নিৰ্ভৰ কৰে। সাধাৰণভাৱে চালে জীৱন নিৰ্বাহ কৰা শিক্ষাৰ এই ধাৰণা যথেষ্ট অস্পষ্ট আৰু জটিল। সেইবাবে স্পেনচাৰৰ মতে এই লক্ষ্যৰ ধাৰণা আৰু ইয়াৰ কাৰ্যকাৰিতা নিম্নলিখিত বিধৰ—

- ব্যক্তিয়ে প্ৰত্যক্ষভাৱে আত্মৰক্ষা সম্বন্ধীয় জ্ঞান-অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত সৰ্বপ্ৰথম গুৰুত্ব দিয়াৰ কথা তেওঁ উল্লেখ কৰে। শৰীৰ বিজ্ঞান, স্বাস্থ্য বিজ্ঞান, ৰসায়ণ বিজ্ঞান আদি বিষয়ৰ অধ্যয়নত সেয়েহে অগ্ৰাধিকাৰ দিব লাগে।
- পৰোক্ষভাৱে ব্যক্তিৰ আত্মৰক্ষা সম্বন্ধীয় জ্ঞান আহৰণৰ ওপৰত তেওঁ গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। এইক্ষেত্ৰত ব্যক্তিৰ খাদ্য আৰু আশ্ৰয়স্থল সম্বন্ধে অধ্যয়ন কৰিবলগা বিষয়সমূহ, যেনে— গণিত, জীৱবিদ্যা, সমাজবিদ্যা, পদাৰ্থবিদ্যা আদিৰ ওপৰত শিক্ষাৰ লক্ষ্যই প্ৰাধান্য দিব লাগে।
- প্ৰাধান্য আৰোপ কৰিবলগা বিষয় হৈছে শিশুক লালন-পালন আৰু অনুশাসনৰ যোগেদি ডাঙৰ-দীঘল কৰি তোলাটো। স্পেনচাৰৰ মতে ব্যক্তিৰ আত্মৰক্ষা সম্বন্ধীয় জ্ঞানৰ প্ৰয়োজন পূৰণ হোৱাৰ পিছত শিশুকল্যাণ আৰু বিকাশ সম্বন্ধীয় জ্ঞান আহৰণ কৰিব লাগে। ইয়াৰ বাবে মনোবিজ্ঞান, শৰীৰ বিদ্যা, নীতিশাস্ত্ৰ আদি বিষয় অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজন।
- ব্যক্তিয়ে নিজৰ আৰু পৰিয়ালৰ দৈহিক প্ৰয়োজন পূৰণ কৰাৰ পিছত সমাজৰ প্ৰতি নিজৰ দায়িত্ব আৰু কৰ্তব্য পালনৰ প্ৰতি চকু দিব লাগে। স্পেনচাৰৰ মতে সমাজৰ প্ৰয়োজন ব্যক্তি প্ৰয়োজন পূৰণৰ পিছতহে বিবেচনাযোগ্য। ইয়াৰ বাবে অৰ্থনীতি, ৰাজনীতি, বুৰঞ্জী, পৌৰবিদ্যা আদি বিষয় অধ্যয়ন কৰা উচিত।
- ব্যক্তিয়ে আজৰি সময় সাৰ্থকভাৱে কটাবলৈ আৰু তাৰ যোগেদি জীৱনৰ বিশুদ্ধতা লাভ কৰিবলৈ কেতবোৰ বিভিন্ন ধৰণৰ মনো�ৰঞ্জনকাৰী মানৰীয় বিষয় অধ্যয়নৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হয়। উল্লেখযোগ্য যে পাঠ্যক্ৰমত পূৰ্বে লাভ কৰা মানৰীয় বিষয়সমূহৰ প্ৰাধান্য স্পেনচাৰে ইয়াৰ যোগেদি হ্ৰাস কৰিবলৈ বিচাৰে। এই বিষয়সমূহৰ জ্ঞানতকৈ আজৰি সময়ৰ মনোৰঞ্জন কৰিবপৰা ভূমিকাৰ প্ৰতিহে তেওঁ গুৰুত্ব দিয়ে।

স্পেনচাৰৰ মতে পূৰ্ণ জীৱন-যাপনৰ বাবে শিক্ষাৰ লক্ষ্যই উল্লিখিত বিষয়সমূহ তাৰ প্ৰাধান্য অনুযায়ী বিবেচনা কৰিব লাগে। শিক্ষাই এনেবোৰ অভিজ্ঞতা প্ৰদান কৰিব পাৰিলেই ব্যক্তিয়ে সম্পূৰ্ণভাৱে জীৱন যাপন কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ব পাৰে। মন কৰিবলগীয়া যে এই পূৰ্ণ জীৱন যাপনৰ বাবে জ্ঞানৰ সকলোবোৰ দিশকেই স্পেন্চাৰে সাধাৰণভাৱে অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। অৱশ্যে এই বিষয়সমূহৰ অধ্যয়নত তেওঁ সকলোতে সমান গুৰুত্ব দিয়া নাই। এই ক্ষেত্ৰতে পূৰ্ণ জীৱন যাপনৰ বাবে জৈৱিক আৰু প্ৰাকৃতিক দৃষ্টিকোণৰপৰা বিজ্ঞানৰ বিষয়সমূহ অধ্যয়নৰ ওপৰত সৰ্বাধিক গুৰুত্ব দিছে। পাঠ্যক্ৰম বিজ্ঞানভিত্তিক কৰি তুলি প্ৰথমেই মানুহৰ জৈৱিক আৰু তৎকালীন প্ৰয়োজনবোৰ পূৰণৰ চেষ্টা কৰা হৈছে। গতানুগতিক পাঠ্যক্ৰমত প্ৰাধান্য দি অহা মানৱীয় বিষয়সমূহক দ্বিতীয় স্থান দিয়া হৈছে। ইয়াৰ কাৰণ এয়ে যে ১৯ শতিকাত বিজ্ঞানে বিশেষ অগ্ৰগতি লাভ কৰা স্বত্বেও শিক্ষানুষ্ঠানৰ পাঠ্যক্ৰমত তাৰ যোগ্য স্থান দিয়া হোৱা নাছিল। সাহিত্য, বুৰঞ্জী আদি পুৰণি গতানুগতিক আৰু সাংস্কৃতিক বিষয়সমূহকেই উদ্দেশ্যবিহীনভাৱে চলাই থকা হৈছিল। সেইবাবে স্পেনচাৰে এইকথা উপলব্ধি কৰিছিল যে আধুনিক যুগত বিজ্ঞানৰ বিষয়সমূহৰ অধ্যয়নেহে জৈৱিক প্ৰয়োজন পূৰণ কৰি মানুহক পূৰ্ণ জীৱন যাপনত সহায় কৰিব পাৰে। তেওঁ অৱশ্যে বক্তিৰ পূৰ্ণ জীৱন যাপনৰ বাবে সামাজিক জীৱনৰ প্ৰয়োজনীয় অভিজ্ঞতাৰ প্ৰতিও যথাযোগ্য বিবেচনা কৰে। শিক্ষাৰ লক্ষ্যৰ ক্ষেত্ৰত সেইবাবে পূৰ্ণ জীৱন যাপনৰ ধাৰণা আমাৰ প্ৰণিধানযোগ্য।

এই লক্ষ্যৰ দুৰ্বলতাসমূহ ঃ

- প্ৰথমেই উল্লেখযোগ্য যে 'পূৰ্ণ জীৱন যাপনৰ প্ৰস্তুতি' বোলা এই কথাষাৰ স্বাভাৱিকতেই শিক্ষাৰ লক্ষ্যস্বৰূপে যথেষ্ট অস্পষ্ট আৰু ই বিভিন্ন অৰ্থসূচক।
- পূৰ্ণ জীৱন -যাপনৰ প্ৰস্তুতি লক্ষ্যই শিশু জীৱন আৰু শৈশৱৰ প্ৰয়োজন আদিক আওকাণ কৰিছে।
- স্পেনচাৰে প্ৰদান কৰা শিক্ষাৰ এই লক্ষ্য আৰু ইয়াৰ কাৰ্যসূচী কেৱল ব্যক্তিৰ জৈৱিক প্ৰয়োজন পূৰণমুখী হৈ উঠিছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১০ঃ শিক্ষাৰ সম্পূৰ্ণ জীৱন নিৰ্বাহৰ প্ৰস্তুতিৰ লক্ষ্য ধাৰণাটোক কোনে উদ্ভাৱন কৰিছে?

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১১ঃ সম্পূৰ্ণ জীৱন নিৰ্বাহৰ প্ৰস্তুতিৰ লক্ষ্যৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় বিষয়বোৰ তালিকাভুক্ত কৰক।

.....

.....

.....

২.৫ গণতন্ত্ৰত শিক্ষাৰ লক্ষ্যসমূহ

আমি জানো যে আধুনিক বিশ্বত গণতান্ত্ৰিক চৰকাৰেই হ'ল আটাইতকৈ গ্ৰহণযোগ্য চৰকাৰ। এখন গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰৰ পূৰ্ণাংগ বিকাশত নাগৰিকসকলৰ বিশেষ অৰিহণা থাকে। সেই ৰাষ্ট্ৰৰ বিকাশ নিৰ্ভৰ কৰিব ৰাষ্ট্ৰখনৰ নাগৰিকসকলৰ সুশিক্ষাৰ ওপৰত। যিখন ৰাষ্ট্ৰৰ নাগৰিকসকল কোনো ধৰণেৰে শিক্ষিত নহয় সেই ৰাষ্ট্ৰখনৰ বিকাশ কোনো প্ৰকাৰে হ'ব নোৱাৰে। নাগৰিকসকল শিক্ষিত হ'লেহে ৰাষ্ট্ৰৰ উন্নতি সাধন কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব। গতিকে দেখা যায় যে শিক্ষাই নাগৰিকসকলক শিক্ষিত কৰি তুলিবলৈ ৰাষ্ট্ৰৰ বিকাশৰ বাবে কাৰ্য কৰিবলৈ প্ৰস্তুত কৰি তোলে। সমাজ বিজ্ঞানৰ অগ্ৰগতিৰ লগে লগে সমাজৰ উঠি অহা কিশোৰ-কিশোৰীসকলক সুনাগৰিকৰূপে গঢ়ি তোলাৰ আদৰ্শই ক্ৰমান্বয়ে সামাজিক জীৱনত জনপ্ৰিয় হৈ পৰিছে। এই সন্দৰ্ভত চিন্তাবিদসকলে বিশ্বাস কৰে যে শিশুসকলক ভৱিষ্যৎ সমাজৰ উপযুক্ত কৰি তুলিব আৰু নাগৰিকৰ ধাৰণাত উদ্বুদ্ধ কৰিব পাৰিব একমাত্ৰ শিক্ষাইহে। নাগৰিকসকলৰ সুচিন্তাধাৰাৰ দ্বাৰাহে গণতন্ত্ৰৰ মূল ভেটি ৰচিত হ'ব। সেয়েহে শিক্ষাৰ মূল উদ্দেশ্য আৰু ধাৰণা নাগৰিকসকলৰ শিক্ষাৰ ওপৰত ন্যস্ত হোৱাটো প্ৰয়োজন। এখন ৰাষ্ট্ৰৰ আদৰ্শ, ভাবধাৰা আৰু উদ্দেশ্য সকলোখিনি যিহেতু নিৰ্ভৰ কৰে তাৰ জনসাধাৰণৰ ওপৰত, সেয়েহে সেই জনসাধাৰণৰ বিকাশ সাধন কৰাটোও ৰাষ্ট্ৰখনৰ এটা উল্লেখযোগ্য উদ্দেশ্য। এখন দেশৰ ৰাষ্ট্ৰীয় বিকাশত শিক্ষাৰ সম্বন্ধ অতি নিবিড়। ৰাষ্ট্ৰখনৰ বিকাশত নাগৰিকসকলৰ বিকাশে এটি গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিব।

নাগৰিকসকলৰ শিক্ষা মানেই হ'ল দেশখনৰ শিক্ষা ব্যৱস্থা। নাগৰিকসকল দেশখনৰ সম্পদ অথবা ইয়াক মানৱ সম্পদ হিচাপে ধৰা হয়। দেশখনৰ সমস্যা, সামাজিক, ৰাজনৈতিক, অৰ্থনৈতিক আদি সকলো ধৰণৰ বিষয় শিক্ষানুষ্ঠানসমূহত তত্ত্বগধুৰভাৱে আলোচনা কৰা হয়। শিক্ষাবিদসকলে দেশৰ বিভিন্ন সমস্যাৰ ওপৰত আলোচনা কৰি উক্ত সমস্যাবোৰ সমাধানৰ বাবে মতামত প্ৰকাশ কৰিব পাৰে। এনে ধৰণৰ মত প্ৰকাশ, আলাপ-আলোচনা আৰু গৱেষণাৰ সিদ্ধান্তই দেশখনৰ বিভিন্ন সমস্যা সমাধান কৰি দেশখনক অগ্ৰগতিৰ পথত আগবাঢ়ি যোৱাত সহায় কৰে। গতিকে দেশখনৰ সামগ্ৰিক বিকাশত শিক্ষাৰ ভূমিকা অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু স্পষ্ট। শিক্ষাৰ জৰিয়তেই নাগৰিকসকলে বিভিন্ন ধৰণৰ জ্ঞান অৰ্জন কৰাৰ লগতে দেশখনৰ বিষয়ে সম্যক জ্ঞান লাভ কৰি দেশৰ বিভিন্ন কাৰ্যত অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ সক্ষম হয় আৰু বিভিন্ন বিষয়ত নিজৰ সুস্থ-সবল মতামত

দাঙি ধৰিব পাৰে। ৰাষ্ট্ৰীয় বিকাশত নাগৰিকৰ সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ অতি প্ৰয়োজনীয় তথা অপৰিহাৰ্য।

শিক্ষাই নাগৰিকসকলৰ মনত সামাজিক চেতনাবোধ জগাই তোলাৰ উপৰিও স্বদেশপ্ৰেমী কৰি তোলাত অধিক অৰিহণা যোগায়। নাগৰিকসকলৰ সামাজিক চেতনাবোধ আৰু স্বদেশ প্ৰেমে ৰাষ্ট্ৰৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত অধিক সহায় কৰে। নাগৰিকসকলৰ মনত জাতীয়তাবোধ জগাই তোলাটোও ৰাষ্ট্ৰৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ এটা গধুৰ দায়িত্ব। শিক্ষাই নাগৰিকসকলৰ মনত সামাজিক চেতনাবোধ জগাই তোলাৰ উপৰিও তেওঁলোকক সংযত, ঐক্য আৰু ভাতৃত্ববোধৰ ভাবেৰে অনুপ্ৰাণিত কৰি তোলে। নাগৰিকসকলৰ এই সকলোবোৰ গুণেই ৰাষ্ট্ৰখনৰ বিকাশত অধিক সহায় কৰে। আকৌ জাতীয় ঐক্য আৰু সংহতিৰ শিক্ষাই মূল চাবিকাঠি বুলি ক'ব পাৰি।

গণতন্ত্ৰৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য হ'ল নাগৰিকসকলৰ সৰ্বাংগীণ কল্যাণ সাধনৰ মাধ্যমত ৰাষ্ট্ৰখনৰ প্ৰগতিৰ কামনা কৰা। গণতন্ত্ৰৰ প্ৰকৃত অৰ্থ যদি 'জনসাধাৰণৰ দ্বাৰা গঠিত, জনসাধাৰণৰ কাৰণে জনসাধাৰণৰ চৰকাৰ' হয়, তেতিয়াহ'লে নাগৰিকসকলৰ কল্যাণ সাধন কৰাই ইয়াৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ব। সমতা আৰু স্বাধীনতা হ'ল এখন গণতান্ত্ৰিক দেশৰ মূল বৈশিষ্ট্য। গণতন্ত্ৰৰ ধাৰণাটো হ'ল এটা সুপৰিকল্পিত ধাৰণা; যিটোৰ মাধ্যমত সুন্দৰভাৱে জীৱন ধাৰণ কৰিব পাৰি। গণতন্ত্ৰৰ মাধ্যমত জনসাধাৰণে সাম্য আৰু স্বাধীনতাৰ সোৱাদ উপলব্ধি কৰি স্বাধীনভাৱে জীৱন যাপন কৰিব পাৰে। এখন দেশৰ চৰকাৰ আৰু সেই দেশৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মাজত নিবিড় সম্বন্ধ আছে। দুয়ো ওতঃপ্ৰোতভাৱে জড়িত। এখন দেশৰ চৰকাৰ ব্যৱস্থাৰপৰা শিক্ষা ব্যৱস্থা পৃথক কৰিব নোৱাৰি। ইটো-সিটোৰ লগত যেনেকৈ জড়িত, তেনেকৈ নিৰ্ভৰশীলো। সেয়েহে গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ শিক্ষাৰ লক্ষ্য তাৰ চৰকাৰ ব্যৱস্থাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই গ্ৰহণ কৰা হয়।

সমতা স্থাপন কৰাই হ'ল গণতন্ত্ৰৰ মূল উদ্দেশ্য। গণতন্ত্ৰ সাম্যৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। সেয়েহে শিক্ষাৰ লক্ষ্যও সাম্যৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাটো আৱশ্যক। গণতন্ত্ৰৰ সকলো নাগৰিককে জাতি, ধৰ্ম, বৰ্ণ ,নিৰ্বিশেষে শিক্ষাৰ সমান অধিকাৰ দিয়াটো দৰকাৰ। তাৰ ফলতেই ৰাষ্ট্ৰসমূহত অবৈতনিক বাধ্যতামূলক শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। নাগৰিকসকলে অবৈতনিক শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মাধ্যমত দেশৰ প্ৰগতিত সহায় কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। গণতন্ত্ৰ ব্যক্তি স্বাধীনতাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত বুলি অভিহিত কৰা হয়। গতিকে গণতন্ত্ৰত নাগৰিকসকলে স্বাধীনভাৱে নিজৰ ৰুচি-অভিৰুচি অনুযায়ী শিক্ষা লাভৰ সুবিধা পাব লাগিব। এখন গণতন্ত্ৰত নাগৰিকসকলক শিক্ষা দিয়াৰ কামখিনি সমাধা কৰিবলৈ যিবিলাক শিক্ষানুষ্ঠান গঢ়ি তোলা হয়, সেই সকলোখিনি গণতন্ত্ৰৰ চৰকাৰী যন্ত্ৰৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰণ কৰা হয়। যেতিয়ালৈ শিক্ষা ব্যৱস্থাটো সকলোৰে বাবে প্ৰযোজ্য হৈ থাকিব, তেতিয়ালৈ গণতন্ত্ৰ বৰ্তি থাকিব। গণতন্ত্ৰত নাগৰিকসকলৰ শিক্ষাৰ গুৰুত্ব চিন্তা কৰি Stead' নামৰ চিন্তাবিদগৰাকীয়ে কৈছিল— 'Education in a democracy must be of the community, by the community and for the community.'

গণতন্ত্ৰ এখনত নাগৰিকসকলে সকলো ক্ষেত্ৰতে সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ কৰে। সেই সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণৰ তলত নিহিত হৈ থাকে গণতান্ত্ৰিক দেশখনৰ সুনাগৰিকসকলৰ শিক্ষাৰ দিশটো। এই বৈশিষ্ট্যৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত জনসাধাৰণক শিক্ষা প্ৰদান, ৰাষ্ট্ৰৰ বিভিন্ন কাৰ্যকলাপত অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ প্ৰস্তুত কৰি তোলাটো শিক্ষাৰ লক্ষ্য হোৱাটো দৰকাৰ। শিক্ষা নীতি, শিক্ষা পৰিকল্পনা, শিক্ষাৰ লক্ষ্য, শিক্ষাৰ আঁচনি আদি প্ৰস্তুত কৰোঁতে জনসাধাৰণক অংশগ্ৰহণ কৰিব দিয়াটোও শিক্ষাৰ লক্ষ্য হ'ব লাগে। গণতন্ত্ৰত জনমতৰ ভূমিকা অতি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ তথা প্ৰয়োজনীয়। জনমতক উপেক্ষা কৰি গণতন্ত্ৰ বৰ্তি থকাটো যেনেকৈ অসম্ভৱ, তেনেকৈ শাসনকাৰ্য চলোৱাটো সম্ভৱ নহয়। সেয়েহে শিক্ষা ব্যৱস্থাত জনমতৰ ভূমিকাও অধিক হোৱাটো প্ৰয়োজন। গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰত শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা প্ৰস্তুত কৰোঁতে সুনাগৰিক, শিক্ষাবিদ আৰু জনমতৰ অনুকূলে গ্ৰহণ কৰিব লাগে। জনমতৰ অনুকূলে শিক্ষা ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিলে জনসাধাৰণ তথা নাগৰিকসকল উপকৃত হ'ব আৰু গণতন্ত্ৰৰ সাফল্যতাও নিৰ্ভৰ কৰিব। গণতান্ত্ৰিক দেশ এখনৰ প্ৰকৃত লক্ষ্য হোৱা উচিত জনসাধাৰণক উপযুক্ত নাগৰিক কৰি গঢ়ি তোলা।

নাগৰিকসকলক শিক্ষাৰ বাবে গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰসমূহে নিজস্ব ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা নীতিৰ প্ৰৱৰ্তন কৰিবলগীয়া হ'ল। নাগৰিকসকলক সমাজত সমান অধিকাৰ দিয়াৰ দায়িত্ব ৰাষ্ট্ৰৰ ওপৰত পৰিল। সেই সমান অধিকাৰৰ মাজতে শিক্ষাৰ অধিকাৰো এটি। সকলোকে সমান ধৰণেৰে শিক্ষা দিয়াৰ বাবে শিক্ষা নীতিৰ প্ৰচলন কৰা হ'ল। সংসদ ব্যৱস্থাৰ মাধ্যমেৰে অধিক সদস্যৰ সন্মতিৰ সাপেক্ষে এই ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষানীতি নাগৰিকসকলৰ কল্যাণৰ বাবে দেশত প্ৰৱৰ্তন কৰা হয়। এই নীতিৰ অন্তৰ্ভালত বাধ্যতামূলক শিক্ষা প্ৰৱৰ্তন কৰাৰ উদ্দেশ্যও থাকে। দেশৰ নাগৰিকসকলৰ মাজৰ পৰা নিৰক্ষৰতা দূৰ কৰা শিক্ষা নীতিৰ এটি মূল উদ্দেশ্য। ৰাষ্ট্ৰসমূহে আইন প্ৰণয়ন কৰি এটা নিৰ্দিষ্ট সময়সীমালৈ নাগৰিকসকলক বাধ্যতামূলকভাৱে বিনামূলীয়া শিক্ষা দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা দেখা যায়। এই নীতি ৰাষ্ট্ৰ ভেদে বিভিন্ন ধৰণৰ। শিশুসকলৰ সৰ্বাংগীণ বিকাশ সাধন কৰাটোও ৰাষ্ট্ৰসমূহৰ দায়িত্বত পৰিগণিত হৈছে।

ৰাষ্ট্ৰসমূহে আইন প্ৰণয়ন, নীতি গ্ৰহণ আৰু অন্যান্য কামত জড়িত থকাৰ লগতে বিভিন্ন ধৰণৰ শিক্ষানুষ্ঠান স্থাপন কৰাৰ দায়িত্বও বহন কৰিব লাগে। দেশৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ নাগৰিকসকলৰ বাবে বিভিন্ন ধৰণৰ অনুষ্ঠান স্থাপনৰ দায়িত্ব ৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰে নিজৰ হাতত লৈছে। বিশেষকৈ কা�ৰিকৰী, চিকিৎসা, বিশ্ববিদ্যালয় আদিৰ শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণৰ বাবে অনুষ্ঠান আদি ৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ অনুমতি সাপেক্ষেহে পতাৰ দিহা কৰা হয়। নাগৰিকসকলৰ বিভিন্ন শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ বাবে আৰ্থিক সাহায্য ৰাষ্ট্ৰৰ ফালৰপৰাই দিয়াৰ ব্যৱস্থা আছে। বেচৰকাৰী অনুষ্ঠানসমূহেও চৰকাৰৰ তৰফৰপৰা আৰ্থিক সাহায্য লাভ কৰি নাগৰিকসকলৰ শিক্ষাৰ বিকাশ কৰে। দুখীয়া মেধাৱী ছাত্ৰসকলক চৰকাৰৰ তৰফৰপৰাই আৰ্থিক সাহায্য দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। কোঠাৰী আয়োগে (১৯৬৪-৬৬ চনত) জাতীয় শিক্ষা আঁচনিৰ মাধ্যমেৰে নাগৰিকসকলৰ শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ চৰকাৰক নিৰ্দেশ

দিছিল। সেইদৰে ১৯৬৮ চনৰ জাতীয় শিক্ষা নীতি আৰু অন্যান্য নির্দেশনাসমূহেও সুনাগৰিক গঢ়ি তোলাৰ বাবে শিক্ষাৰ গুৰুত্বৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। উন্নয়নমুখী দেশসমূহৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মূল লক্ষ্য হ'ল নাগৰিকসকলক উপযুক্তভাৱে শিক্ষা আৰু প্রশিক্ষণ দিয়া। সেই উন্নয়নশীল দেশসমূহে নাগৰিকসকলক প্রশিক্ষণৰ মাধ্যমেৰে সামাজিক মূল্যবোধ, জ্ঞান আহৰণৰ লিপ্সা আৰু দক্ষতাসূচক ধাৰণা জগাই তোলে। এই প্রক্রিয়া গণতন্ত্রৰ বাবে শিক্ষাৰ অংশস্বৰূপ। মানৱ জীৱনৰ অর্থনৈতিক, সামাজিক, ৰাজনৈতিক, নৈতিক আৰু নীতিগত দিশটোৰ শিক্ষাই হ'ল নাগৰিকসকলৰ শিক্ষা। 'Harris' নামৰ চিন্তাবিদগৰাকীয়ে তেওঁৰ অমূল্য গ্রন্থ 'Encyclopaedia of Educational Research' খনত নাগৰিকসকলৰ শিক্ষা অথবা গণতন্ত্রৰ বাবে শিক্ষাৰ বিষয়ে দুটা অধ্যয়নৰ কথা ফঁহিয়াই দেখুৱাইছে।

গণতন্ত্রৰ ভেটি সুদৃঢ় হয় লাহে লাহে আৰু বিকাশ লাভ কৰাৰ বাবে লাগে সুদীর্ঘ সময়। ইয়াক জীৱন্ত পৰিকল্পনা হিচাপে ল'লেহে সুন্দৰ বতাহ, পানী আৰু পোহৰৰ মাধ্যমত উপযুক্ত ভূমিত প্রতিষ্ঠা লাভ কৰিব। গণতন্ত্রৰ বাবে শিক্ষা অকল নাগৰিকসকলৰ শিক্ষা দানতে সীমাবদ্ধ নহয় আৰু ই অকল নাগৰিকসকলৰ জ্ঞান দানেই নকৰে। ইয়াৰ মাধ্যমত দক্ষতা, গভীৰ বুজাপৰা, বহল মনোভাব আৰু আগ্রহ প্রকাশিত হয়। ইয়াক কোনো বিজ্ঞানৰ দৰে নিশ্চিতভাৱে শিকাব নোৱাৰি। ইয়াৰ শিক্ষণ পদ্ধতি বিস্তৃত। গণতন্ত্রৰ নাগৰিকসকলে শিক্ষা লাভৰ মাধ্যমেৰে প্রকৃত গণতান্ত্রিক ভাৱধাৰাৰ সোৱাদ লাভ কৰে। গণতন্ত্রৰ শিক্ষাই নাগৰিকসকলৰ নৈতিকতাৰ জ্ঞান দিয়াৰ লগতে দৈনন্দিন কার্যসূচীৰ এটা নিশ্চিত চিন্তাত উপনীত কৰায়। এই শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মাধ্যমত নাগৰিকসকলে সমগ্র বিশ্বৰ জ্ঞান উপলব্ধি কৰিব পাৰিব লাগিব।

গণতন্ত্রৰ বাবে শিক্ষা অথবা নাগৰিকত্বৰ বাবে শিক্ষাৰ ধাৰণা শিক্ষার্থীসকলক বিদ্যালয়ত আন আন বিষয়ৰ দৰে শিকাব নোৱাৰি। নাগৰিকত্বৰ বাবে শিক্ষা প্রণালীটো এটা সম্পূর্ণ বেলেগ পদ্ধতি। ইয়াৰ বিকাশ লাভ হয় উপলব্ধিৰ মাধ্যমতহে। ভাৰতবর্ষ পৃথিৱীৰ ভিতৰত এখন সর্ববৃহৎ গণতান্ত্রিক দেশ। ভাৰতবর্ষৰ গণতান্ত্রিক ভাবধাৰাৰ লগত পৃথিৱীৰ কোনো দেশৰে ভাবধাৰাৰ মিল নাই। ভাৰতবর্ষৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাত অতীতৰেপৰা গণতান্ত্রিক ভাৱধাৰা বিদ্যমান। ভাৰতবর্ষ এখন গণতান্ত্রিক দেশ হিচাপে পৰিগণিত হোৱাৰ মূলতে আছে ভাৰতবর্ষৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাটো। সুনাগৰিক হিচাপে পৰিগণিত কৰাৰ বাবে মাধ্যমিক শিক্ষাতে শিক্ষার্থীসকলক প্রস্তুত কৰি তোলাৰ বাবে প্রচেষ্টা চলোৱা হয়। ভাৰতৰ মাধ্যমিক শিক্ষাৰ মূল লক্ষ্য হ'ল ছাত্র-ছাত্রীসকলক সুনাগৰিক হিচাপে গঢ়ি তোলা। ভাৰতবর্ষৰ শিক্ষাৰ লক্ষ্যৰ পূর্ণতা অনাৰ অন্তৰালত লুকাই আছে ভাৰতীয় নাগৰিকত্বৰ আদর্শ আৰু মূল্যবোধ। ই অন্ধবিশ্বাস আঁতৰোৱাত সহায় কৰিছে। ইয়াৰ মাধ্যমতেই ধর্মনিৰপেক্ষতাৰ ভাবাদর্শ প্রকাশিত হৈছে আৰু সেয়েহে ভাৰতবর্ষই এখন ধর্মনিৰপেক্ষ গণতান্ত্রিক ৰাষ্ট্র হিচাপে সার্বভৌমত্ব লাভ কৰিছে।

২.৫.১ ১৯৬৪-৬৬ চনৰ কোঠাৰী আয়োগৰ মতে শিক্ষাৰ লক্ষ্য

ভাৰতবৰ্ষৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সকলোখিনি দিশ সামৰি লৈ পৰামৰ্শ দিবৰ বাবে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে ১৯৬৪ চনৰ ১৪ জুলাইত এখন শিক্ষা আয়োগ গঠন কৰে। সেই সময়ৰ বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ সভাপতি ডি. এচ. কোঠাৰীক এই আয়োগৰ অধ্যক্ষ স্বৰূপে লোৱা হয়। ভাৰতীয় শিক্ষাত কোঠাৰী আয়োগৰ প্ৰতিবেদনখনেই হৈছে বৰ্তমানলৈকে সৰ্ববৃহৎ শিক্ষা প্ৰতিবেদন। প্ৰতিবেদনখন বিশটা অধ্যায়ত ৰচনা কৰা হৈছে। অধ্যায়কেইটা আয়োগে পুনৰ বহলভাৱে তিনিটা ভাগত বিভক্ত কৰিছে। ইয়াৰ প্ৰথম ভাগত শিক্ষাৰ জাতীয় লক্ষ্য, উদ্দেশ্যসমূহ আৰু তাক সাধন কৰিবৰ বাবে শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ প্ৰয়োজনীয় পৰিৱৰ্তন সাধন, শিক্ষা গাঁথনিৰ পুনৰ সংগঠন, শিক্ষকসকলৰ মানদণ্ড উন্নতিকৰণ আৰু শিক্ষাৰ সা-সুবিধাৰ সমতা স্থাপন আদি দিশ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। আয়োগে প্ৰতিবেদনৰ প্ৰথম বাক্যতে ব্যক্ত কৰিছে যে শিক্ষানুষ্ঠানৰ শ্ৰেণীকক্ষসমূহতেই দেশৰ ভাগ্য নিৰ্মাণ কৰি থকা হৈছে। স্কুল-কলেজ আদিৰপৰা ওলাই অহা ছাত্ৰসকলে ৰাষ্ট্ৰ নিৰ্মাণ কাৰ্যত বৰঙণি যোগাব লাগিব। আমাৰ প্ৰচলিত শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ উদ্দেশ্য আৰু ইয়াৰ আন আন দিশত গণতান্ত্ৰিক আৰু সমাজবাদী সমাজৰ প্ৰয়োজন পূৰণ কৰিব পৰাকৈ এক আমূল পৰিৱৰ্তন সাধনৰ প্ৰয়োজন। শিক্ষাক মানুহৰ জীৱন, প্ৰয়োজন আৰু আশা-আকাংক্ষাবোৰৰ লগত সম্বন্ধযুক্ত কৰি তুলিব লাগে। শিক্ষাক সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক ৰূপান্তৰ সাধনৰ আহিলাস্বৰূপে প্ৰয়োগ কৰি জাতীয় লক্ষ্যত উপনীত হ'ব পাৰি। শিক্ষাৰ এনেদৰে বিকাশ কৰিব লাগিব যাৰ যোগেদি আমাৰ উৎপাদন ক্ষমতা বৃদ্ধি কৰি তুলিব পাৰি, সামাজিক আৰু জাতীয় সংহতি স্থাপন কৰি তুলিব পাৰি, আধুনিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়া খৰতকীয়া কৰি তুলিব পাৰি আৰু সামাজিক, নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিক মূল্যবোধৰ ভাব গঢ় দি তুলিব পাৰি। শিক্ষাৰ মাধ্যমেদি জাতীয় বিকাশ সাধনৰ বাবে এনেবোৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য আয়োগে চিনাক্তকৰণ কৰি তুলিছে। এইক্ষেত্ৰত আয়োগৰ বিশ্লেষণ তলত দাঙি ধৰা হ'ল—

➢ **শিক্ষা আৰু উৎপাদনমুখিতা ঃ** শিক্ষা অৰ্থনৈতিক উৎপাদনৰ লগত ওতঃপ্ৰোতভাৱে জড়িত। জাতীয় বিকাশৰ বাবে বিশাল সম্পদ উদ্‌ঘাটন কৰিবলৈ হ'লে শিক্ষাক উৎপাদনৰ লগত সংযোগ কৰিব লাগিব। সেই উদ্দেশ্য আগত ৰাখি আয়োগে তলৰ কাৰ্যকৰী আঁচনিসমূহ দাঙি ধৰে—

- ❍ বিজ্ঞানভিত্তিক শিক্ষা
- ❍ কৰ্ম অভিজ্ঞতা
- ❍ বৃত্তিমুখীকৰণ
- ❍ বিজ্ঞান আৰু কাৰিকৰী শিক্ষাৰ উন্নতি সাধন

➢ **শিক্ষা, সামাজিক আৰু জাতীয় সংহতি ঃ** আয়োগে অনুভৱ কৰে যে সকলো ধৰণৰ উন্নতি সাধনৰ বাবে এখন শক্তিশালী আৰু ঐক্যবদ্ধ দেশ গঢ়ি তোলাটোৱে হ'ব আমাৰ পূৰ্ব চৰ্ত।

এইক্ষেত্ৰত দেশৰ অৰ্থনৈতিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক আৰু ৰাজনৈতিক দিশ জড়িত হৈ আছে । এই দিশসমূহেই সমাজৰ বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ লোকৰ মাজত সামাজিক ব্যৱধান বৃদ্ধি কৰি তোলে আৰু সামাজিক বিশৃংখলতাৰ সৃষ্টি কৰে। এনে ব্যৱস্থাই আঞ্চলিক, ভাষিক, ধৰ্মীয় আৰু আন আন বিভেদমূলক ভাবৰ সৃষ্টি কৰি জাতীয় সংহতিৰ ভাব দুৰ্বল কৰি তুলিব পাৰে। আয়োগে এই দিশত আগবঢ়োৱা পৰামৰ্শসমূহ আছিল তলত দিয়া ধৰণৰ—

- সাধাৰণ বিদ্যালয় স্থাপন
- সামাজিক আৰু জাতীয় সেৱা
- ভাষা-নীতি গঢ় দি তোলা
- জাতীয় সচেতনতাৰ বিকাশ
- আন্তৰ্জাতিক বুজাপৰাৰ বাবে শিক্ষা

➢ **শিক্ষা আৰু আধুনিকীকৰণ ঃ** পুৰণি সমাজতকৈ বৰ্তমান সমাজ প্ৰভেদ হোৱাৰ এটা প্ৰধান দিশ হৈছে আজিৰ সমাজে বিজ্ঞানভিত্তিক কাৰিকৰী জ্ঞানৰ প্ৰয়োগ কৰাটো। ইয়াৰ যোগেদি উৎপাদনশীলতা বৃদ্ধি কৰি তুলিবপৰা হৈছে আৰু আমাৰ সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক জীৱনত দ্ৰুত পৰিৱৰ্তনেৰে আধুনিকীকৰণ কৰি তুলিব পৰা হৈছে। ইয়াৰ কেতবোৰ প্ৰভাৱ আধুনিক শিক্ষাৰ লক্ষ্য উদ্দেশ্যসমূহ পুনৰ গঠনতো প্ৰভাৱ পেলাইছে, যাক আয়োগে নিম্নলিখিতভাৱে উল্লেখ কৰে—

- জ্ঞানৰ বিস্ফোৰণ
- দ্ৰুত সামাজিক পৰিৱৰ্তন
- দ্ৰুত অগ্ৰগতিৰ প্ৰয়োজন
- আধুনিকীকৰণ আৰু শিক্ষাৰ অগ্ৰগতি

➢ **সামাজিক, নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিক মূল্যবোধ ঃ** আয়োগে দৃঢ়তাৰে মত প্ৰকাশ কৰে যে আধুনিকীকৰণক এক জীৱন্ত শক্তিস্বৰূপে গঢ় দি তুলিবলৈ হ'লে ইয়াৰ শক্তি আধ্যাত্মিকতাৰপৰা লাভ কৰি উঠিব লাগিব। আধুনিকীকৰণৰ লক্ষ্য হৈছে পৰ্যাপ্ত অৰ্থনীতি গঢ় দি তোলাটো। এনে ব্যৱস্থাত প্ৰতিজন লোকৰে জীৱনৰ বিকাশৰ এক বহল পথ আৰু নিজ প্ৰয়োজনৰ মতে তাক নিৰ্বাচনৰ স্বাধীনতা থাকিব লাগিব। আধুনিকীকৰণে ব্যাপক পৰিসৰৰ জ্ঞান আৰু বিকাশৰ ক্ষমতা সমাজক প্ৰদান কৰিছে। সেইবাবে এই জ্ঞান আৰু বিকাশযোগ্য ক্ষমতা অধিক শক্তিশালী আৰু গভীৰতৰ কৰি তাক সমাজৰ প্ৰতি দায়বদ্ধ কৰি তুলিবৰ বাবে নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিক মূল্যবোধৰ ওপৰত সি প্ৰতিষ্ঠিত হ'ব লাগে। সামাজিক আৰু নৈতিক মূল্যবোধ ভাব দুৰ্বল কৰি তোলা অৱস্থাই পশ্চিমীয়া দেশৰ সমাজৰ যুৱক-যুৱতীৰ মনত গুৰুতৰ সামাজিক আৰু নৈতিক সংঘাত সৃষ্টি কৰি তোলাৰ কথা আয়োগে আঙুলিয়াই দিয়ে।

ওপৰত কৰা আয়োগৰ আলোচনাৰ উদ্দেশ্য হৈছে শুদ্ধ আৰু সঠিক মূল্যবোধৰ প্ৰতি আমাৰ ছাত্ৰসকলৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰা। স্বাধীনতাৰ পিছৰপৰা দেশৰ শিক্ষা আয়োগ আৰু শিক্ষা কৰ্তৃপক্ষবোৰেও এই নৈতিক শিক্ষাৰ দিশত গুৰুত্বপূৰ্ণ পৰামৰ্শ দি আহিছে। অৱশ্যে সেইসমূহৰ প্ৰতি শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে যথোচিত সঁহাৰি জনোৱা নাই।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ- ৭

প্ৰশ্ন নং ১২ঃ গণতন্ত্ৰ কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১৩ঃ উৎপাদনৰ বাবে শিক্ষা কি হোৱা উচিত বুলি ১৯৬৪-৬৬ চনৰ আয়োগে মতামত আগবঢ়াইছিল?

.....

.....

চিন্তা-চৰ্চা কৰকঃ ২.৩

এখন গণতান্ত্ৰিক দেশৰ শিক্ষাৰ লক্ষ্যসমূহ কেনে হোৱা উচিত?

.....

.....

.....

গণতন্ত্ৰৰ বাবে প্ৰয়োগিক হোৱা যিকোনো এটি শিক্ষাৰ লক্ষ্যৰ বিষয়ে লিখক।

.....

.....

.....

২.৬ অধ্যায়টোৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- শিক্ষাৰ প্ৰধান লক্ষ্য হ'ল দুবিধ— ব্যক্তিতান্ত্ৰিক আৰু সমাজতান্ত্ৰিক লক্ষ্য। এই দুবিধ লক্ষ্যৰ উপৰিও আনবোৰ লক্ষ্য হ'ল— শিক্ষাৰ মুক্তিবাদৰ লক্ষ্য, শিক্ষাৰ বৃত্তিমূলক লক্ষ্য, সমবিকাশৰ লক্ষ্য আৰু শিক্ষাৰ পূৰ্ণ জীৱন নিৰ্বাহৰ লক্ষ্য।
- শিক্ষাৰ ব্যক্তিবাদৰ ধাৰণাটোক প্ৰথমতে সমৰ্থন কৰিছিল বিখ্যাত ইংৰাজ শিক্ষাবিদ ছাৰ

পার্চিনানে। ব্যক্তিতান্ত্রিক লক্ষ্যৰ সমর্থন হাৰবার্ট স্পেনচাৰ, ৰুছো, পেষ্টালজী, মহাত্মা গান্ধী, স্বামী বিবেকানন্দ, সর্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণণ আদিয়েও কৰিছিল। শিক্ষাৰ ব্যক্তিবাদী লক্ষ্যক কিছুমান শিক্ষাবিদে সমালোচনা কৰা দেখা যায়।

- শিক্ষাৰ সমাজতান্ত্রিক লক্ষ্যই এটি বিস্তৃত দিশ দখল কৰিছে। শিক্ষাৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল শিক্ষার্থীসকলক ভৱিষ্যত সামাজিক জীৱনৰ বাবে প্রস্তুত কৰি তোলা। শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্যৰ প্রধান পৃষ্ঠপোষক হ'ল জন ডিউই। ব্যক্তিসকলৰ অৱস্থিতি সমাজৰ বাবেহে, সমাজ অবিহনে ব্যক্তিৰ অৱস্থিতি অর্থহীন। শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্যও সমালোচনামুক্ত নহয়।
- শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্রিক আৰু সামাজিক লক্ষ্য পৰস্পৰ সম্বন্ধযুক্ত। শিক্ষাৰ লক্ষ্য স্থিৰ কৰোঁতে ব্যক্তি আৰু সমাজ দুয়োটাকে প্রাধান্য দিব লাগিব।
- যি শিক্ষাৰ দ্বাৰাই মন আৰু আত্মাক শৰীৰতকৈ অধিক গুৰুত্ব দি আধ্যাত্মিক আৰু বৌদ্ধিক কামৰ মাজেৰে মানুহৰ উন্নতি সাধন কৰিব পাৰি তাকে শিক্ষাত উদাৰ বা মুক্তিবাদ বোলে।
- শিক্ষাই অকল মানসিক উৎকর্ষ সাধন কৰাতে সীমাবদ্ধ হৈ থাকিলে নহ'ব; ইয়াৰ দ্বাৰা মানুহৰ জীৱিকা নির্বাহ হোৱাৰ ক্ষেত্রটো সহায় হ'ব লাগিব।
- শিক্ষা হ'ল এনে এটা প্রক্রিয়া যিটো প্রক্রিয়াই ব্যক্তিসকলক সংগতিপূর্ণভাৱে বিকাশ হোৱাত সহায় কৰে। ইয়াক জীৱনৰ স্বাভাৱিক বিকাশ প্রক্রিয়া বুলিও ক'ব পাৰি।
- ব্যক্তিসকলক সম্পূর্ণভাৱে জীৱন নির্বাহ কৰিব পৰাকৈ প্রস্তুত কৰি তোলাটোৱে শিক্ষাৰ লক্ষ্য হোৱা দৰকাৰ। এই ধাৰণাটোৰ সমর্থক আছিল হাৰবার্ট স্পেন্চাৰ।
- গণতন্ত্রত শিক্ষাৰ ভূমিকা অতি তাৎপর্যপূর্ণ। এখন গণতান্ত্রিক ৰাষ্ট্রৰ পূর্ণাঙ্গ বিকাশত নাগৰিকসকলৰ বিশেষ অৰিহণা থাকে। নাগৰিকসকলৰ শিক্ষা মানে হ'ল দেশখনৰ শিক্ষা ব্যৱস্থা। নাগৰিকসকলৰ সুচিন্তাধাৰাৰ দ্বাৰাহে গণতন্ত্রৰ মূল ভেটি ৰচিত হয়। শিক্ষাই নাগৰিকসকলৰ মনত সামাজিক চেতনাবোধ জগাই তোলাৰ উপৰিও স্বদেশানুৰাগী কৰি তোলাত অৰিহণা যোগায়।
- ১৯৬৪-৬৬ চনৰ কোঠাৰী আয়োগত শিক্ষাৰ লক্ষ্য জাতীয় বিকাশৰ বাবে হোৱাৰ পৰামর্শ আগবঢ়ায়। শিক্ষাক সামাজিক, অর্থনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক ৰূপান্তৰ সাধনৰ আহিলাস্বৰূপে প্রয়োগ কৰি জাতীয় লক্ষ্যত উপনীত হ'ব পাৰি। আয়োগে পৰামর্শ দিয়া দিশকেইটা হ'ল— শিক্ষা আৰু উৎপাদনমুখিতা, শিক্ষা, সামাজিক আৰু জাতীয় সংহতি, শিক্ষা আৰু আধুনিকীকৰণ আৰু সামাজিক, নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিক মূল্যবোধ।

২.৭ অধিক জানিবলৈ

ডেকা, বীৰেন্দ্র ঃ শিক্ষাতত্ত্ব, বনলতা প্রকাশন, পানবজাৰ, গুৱাহাটী

দাস, লক্ষ্যহীৰা ঃ সম্পূর্ণ শিক্ষা, সংগম প্রকাশন, গুৱাহাটী

Bhatia K. K. : Principles and Theories of Education
Kalyani Publishers, Ludhiana

২.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ- ব্যক্তিসকলৰ বিকাশ সাধন কৰাটোৱে হ'ল শিক্ষাৰ মূল লক্ষ্য। শিক্ষাৰ দ্বাৰা ব্যক্তিসকলৰ শাৰীৰিক, বৌদ্ধিক আৰু আধ্যাত্মিক সম্ভাৱনীয়তাসমূহ বিকশিত কৰি তুলিব লাগিব। সমাজত ব্যক্তিয়ে যাতে বাধা নাপায় তালৈ লক্ষ্য ৰাখিব লাগিব।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ- ব্যক্তিবাদীসকলে সকলো শিশুৰ বাবে সুকীয়া পাঠ্যক্রমৰ পোষকতা কৰে। প্রত্যেকগৰাকী শিশুৰ সামর্থতা বেলেগ বেলেগ। সেয়েহে সাধাৰণভাৱে পাঠ্যক্রম প্রস্তুত কৰিলে শিক্ষার্থীসকল ব্যক্তিগতভাৱে লাভান্বিত নহ'ব।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ- শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্রিক লক্ষ্যৰ সমালোচনাৰ তিনিটা উদ্দেশ্য আছে। যেনে—

- ব্যক্তিবাদৰ চূড়ান্ত ধাৰণাই ব্যক্তিসকলক স্বার্থপৰ আৰু আত্মকেন্দ্রিক কৰি তোলে।
- ব্যক্তিৰ ব্যক্তিত্ব কেতিয়াও শূন্যত বিকশিত হ'ব নোৱাৰে। ইয়াক সামাজিক আধাৰৰ প্রয়োজন।
- ব্যক্তিবাদৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰিলে কিছুমান ব্যক্তিৰ মনত উচ্চাত্মিকা ভাবধাৰাৰ অনুভূতি জাগ্রত হ'ব।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ- জন ডিউই শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্যৰ মূল পৃষ্ঠপোষক আছিল।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ- সামাজিক দক্ষতা মানে হ'ল শিক্ষাই মানুহক পৰিষদীয় আৰু সমবায়ভিত্তিক জীৱনৰ কাৰণে ব্যক্তিসকলৰ বিকাশক ব্যৱহাৰ কৰাৰ সামর্থ্য দিব লাগিব। সামাজিক কর্মৰাজিত এগৰাকী ব্যক্তিয়ে হয়তো নিজৰ দক্ষতা আৰু সামর্থ্য ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ- শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্যৰ সীমাবদ্ধতাসমূহ হ'ল তলত দিয়া ধৰণৰ—

- শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্যৰ চূড়ান্ত অৱস্থাটো কেতিয়াও গ্রহণ কৰিব নোৱাৰি। ই ব্যক্তিৰ স্থিতাৱস্থা কমাই দিয়ে।
- শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্যই দেশখনক শিক্ষাৰ ক্ষেত্রত একনায়কত্ব বা প্রভুত্বজ্ঞাপক কৰি তোলে।

- শিক্ষাৰ সামাজিক লক্ষ্যই ব্যক্তিগত বিকাশক কোনো ধৰণেৰে গুৰুত্ব নিদিয়ে।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ- শিক্ষাৰ জ্ঞানমূলক লক্ষ্যই শিক্ষাৰ জ্ঞাতশক্তিসমূহক সমৃদ্ধিশালী কৰি তোলে; যাৰ বাবে প্ৰয়োজন হয় এগৰাকী ব্যক্তিৰ বৌদ্ধিক সামৰ্থ্য আৰু দক্ষতাৰ বিকাশমুখী অৱস্থা। 'জ্ঞানমূলক শিক্ষাৰ ধাৰণাটোৱে' এগৰাকী ব্যক্তিৰ জ্ঞানৰ প্ৰাবল্য বিকাশ কৰি থাকিবলৈ লক্ষ্য স্থিৰ কৰে।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ- শিক্ষাৰ বৃত্তিমুখী লক্ষ্যই গুৰুত্ব লাভ কৰিছে কাৰণ—

- বৃত্তিমুখী শিক্ষাই ব্যক্তিসকলক অৰ্থনৈতিকভাৱে স্বাৱলম্বী কৰি তোলে।
- ই অৰ্থনৈতিক আৰু ঔদ্যোগিক বিকাশৰ মাজত সমতা স্থাপন কৰে।
- ই নিয়োগহীন অৱস্থাৰ পৰিসৰ কমাই দিয়ে।

৯ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ- সুসামঞ্জস্য বিকাশ মানে হ'ল এগৰাকী ব্যক্তিৰ মনোদৈহিক আৰু নৈতিক গুণাৱলীসমূহৰ সমতা ৰক্ষা কৰি সুন্দৰভাৱে বিকশিত কৰি তোলা। শিক্ষাৰ লক্ষ্য হিচাপে ই শিশুসকলৰ সুপ্ত হৈ থকা শক্তিসমূহ আৰু সামৰ্থ্যক সুসামঞ্জস্য পূৰ্ণভাৱে বিকশিত কৰি তেওঁলোকক সমতাসম্পন্ন সুন্দৰ ব্যক্তিত্বৰ অধিকাৰী কৰি তোলে।

১০ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ- শিক্ষাবিদ হাৰবাৰ্ট স্পেনচাৰ হ'ল সম্পূৰ্ণ জীৱন নিৰ্বাহৰ লক্ষ্যৰ উদ্ভাৱক তথা পোষক।

১১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ- সম্পূৰ্ণ জীৱন নিৰ্বাহৰ লক্ষ্যৰ উপলব্ধি কৰাবৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় বুলি ভবা বিষয়বোৰ হ'ল— স্বাস্থ্য বিজ্ঞান, পদাৰ্থবিজ্ঞান, ভাষা, গণিত, ভূগোল, ইতিহাস, শিশু মনোবিজ্ঞান, সংগীত ইত্যাদি।

১২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ- 'গণতন্ত্ৰ' হ'ল আধুনিক চৰকাৰৰ ধাৰণা। এই চৰকাৰ হ'ল জনসাধাৰণৰ চৰকাৰ, জনসাধাৰণৰ দ্বাৰা গঠিত, জনসাধাৰণৰ বাবে গঢ়ি উঠা চৰকাৰ।

গণতন্ত্ৰৰ নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্য হোৱা উচিত—

- বৃত্তিমুখী দক্ষতাৰ বিকাশ সাধন কৰা
- নেতৃত্বদানৰ বিকাশ সাধন কৰা
- ব্যক্তিত্বৰ বিকাশ সাধন কৰা
- গণতান্ত্ৰিক নাগৰিকত্বৰ বাবে শিক্ষা

১৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ- ১৯৬৪-৬৬ চনৰ কোঠাৰী আয়োগে 'উৎপাদনৰ কাৰণে শিক্ষা'ৰ ধাৰণাটো পৰিচয় কৰাই দিছিল। ইয়াৰ অৰ্থ হ'ল শিক্ষা উৎপাদনৰ লগত সম্বন্ধিত হ'ব লাগিব; কাৰণ ইয়াৰ মাধ্যমেৰে অৰ্থনৈতিক বিকাশ ক্ষিপ্ৰতৰ কৰি জাতীয় আয় বৃদ্ধি কৰাত নেতৃত্ব প্ৰদান কৰিব লাগিব। শিক্ষাৰ বিভিন্ন পৰ্যায়ৰ পাঠ্যক্ৰম প্ৰস্তুত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বিজ্ঞান শিক্ষা, বৃত্তিমূলক শিক্ষা, কৰ্ম অভিজ্ঞতা আদিয়ে গুৰুত্ব পাব লাগিব।

২.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ঃ ব্যক্তিতান্ত্ৰিক শিক্ষা বুলিলে কি বুজে?

প্ৰশ্ন ২ঃ গণতন্ত্ৰ মানে কি বুজে?

(খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ঃ শিক্ষাৰ কেইটিমান গুৰুত্বপূৰ্ণ লক্ষ্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক। ব্যক্তিৰ বিকাশ আৰু সমাজৰ কল্যাণ সাধনৰ বাবে শিক্ষাৰ কোনটো লক্ষ্যক আপুনি প্ৰাধান্য দিব?

প্ৰশ্ন ২ঃ শিক্ষাৰ ব্যক্তিতান্ত্ৰিক আৰু সামাজিক লক্ষ্য বুলিলে কি বুজে? দুয়োটাৰ মাজত সমতা ৰক্ষা কৰাটো সম্ভৱনে?

প্ৰশ্ন ৩ঃ শিক্ষাৰ মুক্তিবাদৰ লক্ষ্য আৰু বৃত্তিমুখী লক্ষ্যৰ মাজৰ ব্যৱধান নিৰ্ণয় কৰক। বৰ্তমান সমাজৰ লগত শিক্ষাৰ কোনটো লক্ষ্য খাপ খাব বুলি আপুনি ভাবে? যুক্তিৰে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ঃ গণতান্ত্ৰিক ভাৰতবৰ্ষৰ বাবে শিক্ষাৰ লক্ষ্য কি হোৱা উচিত? এইক্ষেত্ৰত ১৯৬৪-৬৬ চনৰ শিক্ষা আয়োগে আগবঢ়োৱা পৰামৰ্শখিনি লিখক।

(গ) চমুটোকা লিখক (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

(ক) সুসামঞ্জস্য পূৰ্ণ বিকাশৰ বাবে শিক্ষা

(খ) সম্পূৰ্ণ জীৱন নিৰ্বাহৰ বাবে শিক্ষাৰ লক্ষ্য

(গ) কোঠাৰী আয়োগৰ মতে আধুনিকীকৰণৰ বাবে শিক্ষা।

*** ***** ***